

ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА ПОЛИТИЧКОГ НАСИЉА

Хатиџа Бериша
Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Насиље као социолошки и друштвено-историјски феномен неизоставни је пратилац друштвене заједнице од њеног настанка до данас. Упркос другачијим очекивањима и предвиђањима 20. век може се означити веком насиља свих врста. Његове последице у људским жртвама, материјалним разарањима и у деградирању животне средине није лако сагледати. И почетком 21. века свет се суочава са забрињавајуће растућим проблемом употребом насиља као средства за постизање криминалних и других нелегитимних циљева. Таквим насиљем и данас се угрожавају основне слободе и права људи, њихова општа безбедност, али и државни суверенитет, територијални интегритет, па и опстанак појединих држава. У арсеналу најразличитијих облика насиља, посебан значај, свакако, има сепаратизам и тероризам као екстремно сурови облик организованог и политичког мотивисаног насиља. Он је постао преовлађујући унутрашњи безбедносни проблем у значајном броју земаља света, али и средство за постизање различитих циљева у међународним односима.

Кључне речи: *насиље, тероризам, терор, претња, Косово и Метохија*

Увод

Насиље¹ као социолошки и историјски феномен стални су пратилац друштвене заједнице од њеног настанка до данас. Упркос другачијим очекивањима, 20. век се може означити веком насиља свих врста. Последице тог насиља у људским жртвама, материјалним разарањима и у деградирању животне средине није

¹ Општа дефиниција насиља је: „Насиље је употреба силе да би се изнудило одређено понашање људи противно њиховој вољи, односно одређен резултат.“ У дефиницији се појављују појмови насиље и сила које професор др. Драган Симеуновић, међусобно повезује: „Насиље је људска делатност, а сила средство, она није проста употреба силе већ њен рад, као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила. Она је делатност којом се неки чин, активност, радња или процес отпочињу, врше или заустављају, односно одржавају или убрзавају, или се нека форма и суштина стварају, односно одржавају или убрзавају, трансформишу или разарају насупрот вољи и интенцији остварења интереса и задовољења потреба објекта насиља уколико је свестан, односно насупрот његовој унутрашњој (природној) структури или законитостима уколико се не ради о човеку.“ (Драган Симеуновић: Политичко насиље, изд. Радничка штампа, Београд, 1989), стр. 37.

лако сагледати. Почетком 21. века свет се суочава са забрињавајуће растућим проблемом употребе насиља, као средство за постизање веома различитих циљева. Противправном употребом силе, односно насиљем, и данас се угрожавају основна права, слободе и безбедност људи, али и државни суверенитет, територијални интегритет, па и опстанак појединих држава. У арсеналу најразличитијих облика насиља, по свом значају и деликатности издваја се, као посебан облик, организовани, противдржавни и политички мотивисано насиље.

Насиље, и борба против насиља, стални су пратиоци друштвене заједнице, од њеног настанка до данас. Појам насиља теоријски и нормативно није најјасније одређен и најчешће се поистовећује са појмом сила. У теорији преовлађује мишљење да је сила општији појам којим се најчешће подразумева „притисак који се над неким врши с намером да се од њега нешто добије или да се приволи или присили да нешто уради што по слободној вољи не би урадио...² или „примена различитих поступака и средстава да би се изнудило одређено понашање људи противно њиховој вољи“.³ Са друге стране, дефинише се као „коришћење физичке силе у циљу наносења повреда или узроковања штете људима или имовини... или принудно нарушавање слободе човека“.⁴ Насиље се тиме одређује као сила која делује, као директно коришћење физичке силе при чему су видљиви конкретно средство, оруђе и директни učinak. Насиљу су, дакле, за разлику од силе и моћи, потребна средства којима се оно остварује и којима се сила и моћ претварају у насиље, којима се постиже циљ.

Међутим, из искуства је општепознато да употреба силе може бити законита (легална) и незаконита (нелегална). Употреба оружане војне силе у оружаним сукобима у складу са међународним ратним и хуманитарним правом, употреба ватреног оружја и других средстава принуде у обављању полицијских послова у складу са законом, као и коришћење примерене силе у условима крајње и нужне одбране, примери су законите примене силе. Извршење било ког кривичног дела уз употребу силе (убиство, разбојништво, отмица, тероризам) примери су незаконите и кажњиве употребе силе. Насиље као ужи појам од појма сила, тако подразумева противправну употребу силе, што искључује противправност и према националним, а у неким случајевима и према међународном праву. Таквим терминолошким разграничењем значења термина сила и насиља, фактички се превазилази проблем вредносне неутралности тих појмова.

Давно пре открића филозофије човек је могао да бира једну од две могућности. Једна је да нешто створи, а друга, да нешто уништи, разори, сруши... Човек није постао човек само захваљујући радним, стваралачким способностима него и способностима да уништава, разара, убија, савладава звери и другог човека. Ова распетост између стваралаштва и уништења била је и још увек јесте (у мање бруталном или више прикривеном облику) човеково проклетство, или: проклетство човекове слободе. Дакле, у изворном смислу постоји не само човек стварања и умно-

² Лалевић, М.: Синоними и сродне речи српскохрватског језика, Београд, 1974, стр. 393.

³ Мала политичка енциклопедија, Београд, 1966, стр. 719.

⁴ Mackenzie W. J. M.: Power, Violence, Decision, New York, 1975, str. 39 (Томашевски, К.: Изазов тероризма, Младост, Београд, 1983, стр. 13–15).

сти, него и човек деструкције или насиља. Практично човеково освајање стварности од самог почетка било је својеврсно („креативно“) насиље које или укида или користи (друго) насиље. Човек је рођен с насиљем и у насиљу које се никада не зауставља не мирује, бар не потпуно. Нема краја насиљу као што нема краја ни слободи. Дакле, нема крајњег (*eshatos*) у насиљу и нема есхатологије насиља, што значи да од насиља нема избављења.⁵ Данас је насиље, у цивилизованом свету, само модификовано, преобликовано или сублимисано, али оно није укинато. Зато за човека увек постоји један неизбрисив проблем насиља, од којег он неће лако моћи да побегне. Насиље је проблем који поступно разара човека. Оно и није проблем за човека него је проблем против човека. Човек који чини насиље још увек не зна шта је насиље, а да би сазнао потребно је да оно буде њему учињено.

Насиље је употреба силе да би се изнудило одређено понашање људи противно њиховој вољи. Под насиљем се подразумева незаконита употреба силе. Са гледишта потлачених, целокупна државна делатност носи карактер насиља, а са гледишта владајуће класе – насиље се третира као неизбежна принуда. Оно је очито старо колико и људско друштво, а политичко насиље постоји од када постоји политика. Да би се схватила суштина насиља неопходно је указати на многе покушаје дефинисања овог опасног феномена. У САД „US National Commission of the Causes and Prevention of Violence“, је „насиље однос кроз који се повређује тело или живот особа или оштећују ствари“, а у „Великој совјетској енциклопедији“ пише да се насиље одређује као „напад на личност који се састоји у наношењу ударца, повреда психичких и других учинака који произилазе из примене физичке силе“.⁶

Тек појавом посебних студија о насиљу, као што је Денисовљева „Социологија насиља“ направљен је помак у дефинисању овог појма. Насиљем се могу служити и слабији и јачи, али ко ће добити битку и тиме евентуално извршити насиље зависи од низа претпоставки које (не) задовољене узрокују да нпр. у стицају околности неке конкретне ситуације насиљу подлегну, тренутно или трајно. Тед Гар, доследно традицији фрустационо-агресивне школе и саму револуцију одређује једним од облика политичког насиља који се може објаснити понашањем појединаца. Он сматра да је кључни елемент сваког акта насиља самопотврђивање. Зато дефинише насиље као „свесну употребу физичке силе ради озлеђивања или физичког уништавања“.⁷ Он не налази за битно чак ни то да се утврди ко то ради и у ком контексту. Једино је важно да је присутно самопотврђивање на било који други начин: „да се задовољи гнев, постигне освета, потврди понос, створи страх код других.“

„Насиље је људска делатност, а сила је средство, оно није проста употреба силе већ њен рад, као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила. Оно је делатност којом неки чин, активност, радња или процес отпочињу, врше или заустављају, односно одржавају или убрзавају или се нека форма и суштина стварају, трансформишу или разарају насупрот вољи и интенцији остварења интереса и задовољавања потреба објекта насиља уколико је свестран, од-

⁵ Беланчић, М.: Насиље, Медијска књижара Круг, Београд, стр. 9.

⁶ Баљшаја совјетска енциклопедија, том 29, стр. 193.

⁷ Gurr, T. R.: The Revolution-Social Change Nexus: Some Old Theories and New Hypotheses, Comparative Politics, 1973, str. 359.

носно насупрот његовој унутрашњој (природној) структури или законитостима уколико се не ради о човеку“⁸.

Дефинитивно, ни савремена цивилизација није у стању да укине нити да са мање или више успеха решава проблем насиља, без наде да ће га икада дефинитивно решити. Дакле, она не може (нити) да потпуно укине, нити да лакоумно допусти насилничко понашање људи. Цивилизација мора да прагматично преусмери, сублимише или контролише изворно-насилничко понашање људи, по коме се они, ипак, како би рекао Кант, разликују од оваца.⁹ Најзад, људско присуство је тешко замислити без противуречја, спорова, сукоба и антагонизама. Читава политика је борба за моћ. Крајњи облик јесте насиље, каже Ч. Рајт Милс (C. Wright Mills), што је ехо дефиниције Макса Вебера (Max Weber) о држави као „владавини људи над људима заснованој на средствима легитимног, односно, наводно легитимног, насиља“¹⁰.

Акти насиља могу се манифестовати у различитим интензитетима, од претње насиљем, преко ограничења слободе кретања, наношења телесних повреда и „обичног“ убиства, до рата, односно до оружаног сукоба. На тој скали коришћење насиља поприма различите видове и резултира незнатним или великим људским и материјалним жртвама. У том контексту, за овај рад је од посебног значаја размотрити место тероризма у спектру друштвених сукоба, односно конфликта, у чијем контексту егзистирају људи и њихове организације. Иако опсег и ниво друштвених конфликта варира, конфликт је цивилизацијска константа, због чега се може рећи да друштвене организације никада нису заиста „у миру“, већ су увек у некој врсти „рата“.

Тероризам је, према томе, само један од видова коришћења насиља, само један од начина вођења борбе за остваривање циљева у име којих се врши, тако да се може појавити у контексту, односно као саставни део других видова употребе силе, у вези с њима, или сасвим изоловано од њих.¹¹ Класични акти насиља у рату или акти насиља колонијалних, расистичких и страних режима против народа који се боре за своје ослобођење, своје легитимно право на самоопредељење, независност и друга људска права и основне слободе, представљају примену насиља у ширем обиму од примене насиља код тероризма.

С друге стране, насиље криминалаца приликом вршења класичних кривичних дела, ради стицања противправне имовинске користи, афектно и нехатно криминално насиље, ужег су обима од примене терористичког насиља и немају политички циљ, због чега се не могу квалификовати као тероризам. Терористичка квалификација тог насиља није прихватљива, упркос томе што су у старијим дефиницијама тероризма појмови „криминални акт“ или „криминално дело“ утврђени као нужан услов за постојање тероризма.

Теоријски извори такође јасно потврђују општепознату чињеницу да појам насиље има шире значење и од појма „криминални акт“, из чега произилази да се свако насиље не може квалификовати, чак ни „криминалним актом“, а поготово не тероризмом. У ат-

⁸ Драган Симеуновић: Политичко насиље, изд. Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 21.

⁹ Беланчић, М.: Насиље, Медијска књижара Круг, Београд, 2004, стр. 138.

¹⁰ Georges Sorel, *Reflections on Violence*, „Introduction to the First Publication (1906), New York, 1961, p. 60.

¹¹ Томашевски, К.: Изазови тероризма, Младост, Београд, 1983, стр. 172.

мосфери критике термина „криминални акти“¹² појавила се формула „акти насиља“, чиме је у савременим дефиницијама тероризам, појам „криминални акт“, трансформисан у појам „акт насиља“, који је представљао садржајно одређенију квалификацију везану за природу понашања терористе. Такво решење омогућавало је да се постави јасна разлика између кривичних дела насиља и других кривичних дела, која то нису, а тиме да се из појма тероризма елиминишу такви деликти, односно криминална понашања која не улазе у формулу „акта насиља“.¹³ Међутим, аутори дефиниција у којима је појам „криминални“ акт, трансформисан у појам „акт насиља“, нису сагласни око тога какав је конкретније акт насиља, који се може квалификовати као тероризам. Неки од њих траже да насиље буде оружаном (Дејвид), односно физичком (Димитријевић), други да је реч о симболичном акту који упућује на даљу претњу насиљем (Thornton), а трећи, пак, захтевају да се то насиље врши систематски (Levasseur, Wilkinson). Упркос разликама, сви аутори сматрају да је насиље у основи нужно карактерно обележје тероризма. Међутим, поред понашања садржаних у насилном акту, по мишљењу неких аутора, постоје и друге манифестационе форме тероризма, које не укључују насиље. У том смислу Пеле истиче: „Ако се употреба једино кроз израз насиље долази до тога, да се на пример, као акт тероризма не сматра дело тровања воде за пиће, јер није реч о акту насиља“.¹⁴

Р. Лемкин (Raphael Lemkin)¹⁵ одређује тероризам као умишљену употребу било каквог средства којим може да се створи општа опасност (*dangercommun*). Та општа опасност је, у ствари, опасност која прети интересима више држава или њиховим грађанима. Овај аутор сматра да се тероризам у најширем смислу састоји од застрашивања људи извођењем насилних радњи. А. Сотиле¹⁶ подразумева метод криминалне активности коју карактеришу терор и насиље ради постизања одређеног циља. То је криминални акт који је изведен уз застрашивање и насиље ради остваривања одређене намере.

Г. Понтера (G. Ponterle)¹⁷ дефинише тероризам као сваки акт који је изведен као метод политичке борбе, уз употребу екстремног насиља према жртвама. Теоретичар Гласер (Glaser) сматра да је тероризам „коришћење насиља уз помоћ различитих средстава са циљем да се постигне појединачна, лична корист на рачун друштва или да се оствари одређена политичка доктрина од чега ће зависити да ли је у питању злочин општег права или политички деликт“.¹⁸

П. Роберт (P. Robert) дефинише тероризам: „као употребу мера насиља са циљем постизања политичких ефеката, појединим или колективним атентатима, рушењима у виду освајања, чувања или вршења власти у режији одређених политичких органа који настоје да произведу страх и несигурност“.¹⁹

¹² David, E.: *Le Terrorisme en Droit international*, p.110.

¹³ Јаковљевић, Д.: Тероризам с гледишта кривичног права, „Сл. лист СРЈ“, Београд, 1997, стр. 47 и 185.

¹⁴ V. Actes de la VI Conference, p187). 383. (Јаковљевић, Д.: Тероризам с гледишта кривичног права, „Сл. лист СРЈ“, Београд, 1977. стр. 47 и 187).

¹⁵ R. Lemkin.: *Faut-il un nouveau vocabulaire de droit genéral sur le terrorisme*, Revue de dr it penal et criminel, Belgique, br. 13/1933, str. 900–901.

¹⁶ A. Sottile.: *Le terrorisme international*, Recueil des Cours, Paris, T. 65, 1938, str. 96.

¹⁷ G. Ponterle.: *Violenza e terrorismo, Il problema della definizione edell'agibilità*. Димен си о нидел тероризмо политико, Milano, 1979. str. 58.

¹⁸ Међународна политика, 1. 9. 1998. год. стр. 7.

¹⁹ Ibid.

Према А. Шмиду (A. Schmid) искристалисала су се 22 елемента који карактеришу појам тероризма: употреба силе; политичко својство; изазивање страха; застрашивање; претња; очекивање психолошких ефеката; различитост жртава и шири предмет напада; организовано деловање; методи у стратегији борбе; кршење правила и нечовечност; уцена и принуда; публицитет; самовоља и одсуство дискриминације; најчешће жртве – цивили; жртве у принципу – невинне особе; организовано вршење насиља; експонирање и приказивање „својих поступака“ другима; непредвидивост; прикривеност; понављање; злочиначко својство; захтеви и ултиматуми који се упућују другим људима.²⁰

Некадашњи директор лондонског Института за савремену историју В. Лакер (Walter Laqueur), избројао је укупно 109 дефиниција тероризма у периоду од 1963. до 1981. године,²¹ а до данас их има много више. Неуспели покушаји да се утврди свима прихватљива дефиниција веома су бројни. Он сматра да је тероризам допринос постицању политичког циља нелегалном употребом силе, када су мета невини људи.

Томашевска сматра да се „Појмом тероризам обухватају различити акти насиља и угрожавања људских права и људских живота, као и јавних, односно заједничких и индивидуалних добара. У том мноштву и разноликости аката, који се подводе под појам тероризам, остао је део разлога због којих није могла бити утврђена једна свеобухватна и опште прихватљива дефиниција тероризма.“ Но, важнији разлог неуспеха покушаја да се постигне сагласност око дефинисања тероризма треба тражити у чињеници да је тероризам увек политички мотивисан.²²

У резолуција Савета безбедности ОУН бр. 1377 која је изгласана 2001. године пише да „Савет безбедности, заступљен на министарском нивоу земаља чланица, објављује да акти међународног тероризма представљају изазов свим државама и укупном човечанству... да акти тероризма свуда угрожавају достојанство и сигурност људи, подривају друштвени привредни развој свих држава и у светским размерама поткопавају стабилност и благодостање“, као и то да је Савет безбедности „најдубље забринут због забележеног пораста терористичких поступака у различитим светским религијама, који су мотивисани нетолеранцијом и екстремизмом“.

За разлику од феномена тероризма, који је тешко дефинисати и препознати, употребу силе и насиље није лако дефинисати, али је те појаве лако препознати. Постојање оружаног и другог насиља наоружаних група албанских екстремиста на Косову и Метохији крајем прошлог и почетком овог века толико су општепознате и неспорне чињенице, да их не треба посебно доказивати. Из опуса типичних насилних аката модерног тероризма екстремисти су били најсклонији нападима ватреним оружјем из заседе,

²⁰ Др Радослав Гађиновић, Тероризам, Драслар партнер, Београд, 2005. стр. 39.

²¹ Учесталост дефиницијских елемента тероризма у 109. дефиниција тероризма: Насиље, сила 83,5%; Политички 5%, Страх; појачани терор 51%; Претња 47,5%; (Психолошки) ефекти и (очекиване) реакције 41,5%; Диференцијација жртва-циљ 37,5%; Намерна, планирана, систематска, организована акција 32%; Метод борбе, стратегија, тактика 30,5%; Аномалије у кршењу прихваћених правила без хуманитарних ограничења 30%; Присила, изнуђивање пристанка 28%; Публицитет 21,5%; Самовољност, безлични, насумични карактер 21%; Цивили, неутралци, аутсајдери као жртве 17,5%; Застрашивање 17%; Наглашена невиност жртава 15,5%; Група, покрет, организација као извршилац 14%; Симболичан аспект, демонстрација другима 13,5%; Непредвидивост, неочекиваност дешавања насиља 9%; Тајна, прикривена природа 9%; Поновљивост, серијски или кампањски карактер насиља 7%; Криминал 6%; Захтеви постављени трећим странама 4%. (La qui e ur Wal ter: "Re tlec ti ons on ter ro rism," Fo re gin Afa is", јесен 1986. године).

²² Катарина Томашевски, Изазови тероризма, НИРО Младост, Београд, 1983, стр. 13–22.

бомбашким нападима, подметањем експлозива или пожара, отмица грађана, војника и полицајаца, присилном мобилисању сународника, психичким претњама, притисцима и уценама, пресретању и злостављању путника у саобраћају. Иако је насилност таквих аката доказива само по себи, њихове последице у убиствима и телесним повредама људи, у разарању и уништавању имовине, свакако представљају кључне доказе њихове насилности. Због тога ћемо у овом раду извршити само статистичку анализу броја и учесталости аката албанских екстремиста на целој територији Косова и Метохије, у периоду од 1991. до 2003. године.

Узроци и основе насиља

Насиље има дубоке корене у развоју друштва и, као такво, представља један од најстаријих метода решавања конфликтних ситуација. Од најраније људске историје егзистира насиље, а политичко насиље од времена првобитних хијерархијско уређених људских заједница и настанка првобитних државних уређења.

Узроци насиља налазе се у различитом степену културног развоја, различитим цивилизацијама и културама, различитом историјском развоју и традицијама, различитој верској припадности и расама. Ове различитости производе конфликте, нетолерантност и нетрпељивост. Услед недостатка воље за разумевањем и толеранцијом, решавању насталих конфликта прилази се недемократским методама, примењује се насиље.

„Главни и најчешћи узроци политичког насиља углавном су манифестације и последице политичких и економских криза и огледају се кроз следеће основне узроке: оштра супротстављеност, недовољност остваривања или немогућност стварног изражавања интереса великих социјалних група недовољна способност афирмативног организовања и спровођења власти; недовољна организованост привредног система; изразите социјалне разлике; распрострањеност и полулегалност друштвено негативних појава, као што су корупција, 'везе' и сл; несузбијање, некажњавање и толерисање тих појава (обавезно подстиче на манипулације једне, а смањује веру у систему код других); могућности јавног и сталног деловања антисистемских снага; постојање снажних антисемитских организација или институција; стална и снажна политичка, материјална или војна подршка извана противницима система, који се налазе у земљи; разноврсно, економско, политичко и војно подривање система извана из више праваца; сукоби политичке елите и интересних група у врховима политичког апарата једне земље и неконтролисани, недовољно поуздани или политичком врху недовољно привржене војне снаге и безбедносне структуре“.²³

Политичко насиље је „комплексна друштвена појава“ и „друштвени феномен“ и као такво мора се посматрати његово настајање, постојање и нестајање.²⁴ Као савремени социјални основи насиља од примарног значаја слове: материјално-економски; идејно-политички; национално-интерперсонални и политичко-организациони.²⁵

²³ Драган Симеуновић: Политичко насиље, изд. Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 61–62.

²⁴ Исто, стр. 63.

²⁵ Исто, стр. 66.

Под материјално-економским основама насиља подразумева се материјална могућност субјекта насиља да купује и набавља оружје. Идејно и политичко убеђење субјекта насиља оправдава у његовој свести чин насиља који предузима. Историја је показала да су идеолошка убеђења и циљеви, као и религијска искључивост укомпоновани са нетолерантношћу, јаки, ако не и најјачи покретачи политичког насиља. „Нема никакве сумње да је нпр. бројним ратовима и њиховој жестини умногоме допринела и религија својим учењем о могућности још једног загробног живота, којим је олакшавала и чинила уопште морално толерантним, свачији приступ ратном и не само ратном убијању.“ Исламски фундаментализам убеђује своје следбенике да је овоземаљски живот посвећен ширењу и утемељењу ислама као вере и начина живота, што у екстремним случајевима захтева од њих саможртвовање уз убијање што већег броја исламских неверника. Асоцијалне личности код постизања одређеног положаја и угледа у друштву могу да посежу за насилним методама остваривања својих циљева. Политичко насиље укомпоновано је у организационе и институционалне активности сукобљених средина и друштва.

Узроци тероризма су најскривенији елементи те појаве и о њима се много мање зна него о самом тероризму. Идентификовање и отклањање узрока тероризма, међутим, многи истраживачи сматрају правим и једино делотворним научном (и) средством за њихово елиминисање, због чега истраживању и лечењу његових узрока дају примарни значај у односу на кажњавање његових последица.

И поред тога, радови посвећени истраживању појавних облика тероризма знатно надмашују број радова, који трагају за његовим узроцима, односно за одговором на питање зашто до тероризма долази? Таква неусаглашеност значаја узрока тероризма са обимом и квалитетом радова који се тим питањем баве, може се објаснити чињеницом да је носилац тероризма човек, који са мотивима свог понашања представља највећи проблем у достизању објективности научног истраживања. Тешко је, заиста, научно утврдити шта нагони неке да жртвују туђе, па и своје животе, у намери да изазову политичке промене и зашто у срединама са идентичним условима некада има, а некада нема тероризма, односно зашто неки људи посежу за тероризмом, а други у тежој ситуацији не постају терористи. Поред тога, неки од идентификованих узрока тероризма могу се поистоветити са основним вредностима државе, због чега неке државе одбијају да их признају и као узроке тероризма.²⁶

Узроке²⁷ тероризма као и узроке других облика политичког насиља треба разликовати од његових мотива,²⁸ циљева, од услова њиховог настанка и развоја и од његових повода. Узроци се најчешће дефинишу као кључни разлози због којих се

²⁶ Детаљније о томе у: Томашевски, К.: Изазови тероризма, Младост, Београд, 1983, стр. 13, 87, 289–291.

²⁷ Узрок: Оно што детерминише неки догађај с обзиром на његово настајање или нестајање, као и с обзиром на ток његове промене. Аристотел је први извео четвороструко значење узрока, а схоластичари су томе додали посебне називе: 1) формални одређује активност неког догађаја или ствари; 2) материјални одређује садржај онога од чега је ствар сачињена; 3) произвођачи одређује оно што непосредно изазива или производи ствар или догађај и 4) свршни, оно што као сврха (циљ) одређује догађај или ствар. Модерна филозофија, углавном само у неколико измењену одредбу 3) узима као одредбу узрока (Нова енциклопедија, Вук Караџић, Београд, 1978, стр. 1779).

²⁸ *Motiv* (латински: *motivus*; италијански: *motivo*; француски: *motif*) побуда, повод, подстрек, подстицај, интелектуалан подстрек, разлог неке акције (Нова енциклопедија, Вук Караџић, Београд, 1978, стр. 1201).

појединци, групе и организације покрећу на примену тероризма, а циљеви су вредности које се тероризмом жели постићи, сачувати или остварити. Под условима треба сматрати околности које на различите начине најчешће погодују настанку и развоју терористичких активности, док су поводи најчешћи догађаји чији редослед збивања, уз могући стицај других околности, доводи до почетка манифестовања тероризма. Носиоци тероризма често су склони да стварне узроке тероризма кривају или замагљују различитим изговорима срачунатим на правдање насиља, најчешће истицањем у први план елемената ослободилачке борбе, односна борбе за самоодређење, као легитимних облика борбе утврђених међународним правом. Стварни, често скривени узроци и циљеви тероризма некада се замагљују очигледним поводима и изговорима о узроцима прихватљивим за неумешне.

У многим случајевима узроци тероризма, као и многих других лоших ствари, могу се наћи у дубоком „јаду, очају и чемери“, односно дискриминацији, ускраћености, разочарању и увређености, у којој се неко друштво налази или који су датом друштву наметнути. Према дугом провизорном списку једне радне групе у оквиру Комитета УН за тероризам из 1979. године у прву групу узрока тероризма спадају колонијализам, расизам, расна дискриминација, апартхејд, геноцид, агресија, страна окупација, мешања у унутрашње ствари других држава, државни терор, фашизам, неофашизам и политика експанзионизма и хегемоније. У другу групу узрока тероризма, према истом списку, спадају неправедан међународни економски поредак, страна експлоатација људи и природних извора, систематско уништавање земље, политичке, друштвене и економске неправедности, масовне повреде људских права, сиромаштво, глад, беда или осујећеност...²⁹ „Мотиви за терористичке акције могу бити и: реваншизам, покушај рестаурације старих режима, очајничка безизлазност или нада групације људи над којима се спроводи терор...“³⁰

Ставови држава у УН о узроцима тероризма такође су веома различити. Велики број њих полази од терора државе, али списку узрока тероризма додају још и: дубоке друштвено-економске разлике између разних људских група (Венецуела), непоштовање националних тежњи (Грчка), капитализам (СССР), ционизам (Украјина), окупацију, колонијализам, расизам, дискриминацију и сиромаштво (Пољска), разлике између богатих и сиромашних, расну дискриминацију и нетолеранцију (Мадагаскар).³¹ Узроци тероризма могу се наћи и у неспособности држава да одговоре на потребе друштва, као и у немогућности УН да проведу одредбе и одлуке о правима човека. Интеграција терориста у локалну заједницу других земаља такође може узроковати тероризам.³²

У теорији се често наглашава да је тероризам могућ, пре свега због чињенице да поједине државе организују, помажу, охрабрују или толеришу терористичко деловање, избегавајући да поштују неспорно међународноправну забрану таквих активности упе-

²⁹ Димитријевић В.: Међународни тероризам, Савремени облици тероризма, Научно саветовање, Београд, 1–15. јануар 1980, стр. 35–37.

³⁰ Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 1079–1080.

³¹ Детаљније у: Томашевски, К.: Изазови тероризма, Младост, Београд, 1983, стр. 88, 242, 302.

³² Земље Европе примају људе који беже од диктатура, али се тиме суочавају са могућношћу да постају жртве људи којима пружају уточиште од прогона (Sella, A.: Тероризам као политичко и друштвено оруђе, предавање – белешке аутора, Београд, 26. 2. 2002).

рених против друге државе који се у доктрини међународног права сматрају недопустивом интервенцијом, односно субверзивном или индиректном агресијом.³³ Тероризам се често сматра продуктом глобализације, без сумње ствара још више сиромашних и проширује јаз између богатих и сиромашних, као и друге облике друштвених раслојавања, због чега се неки опредељују за примену тероризма против оних које сматрају кривцем за последице глобализације. Тероризам може бити узрокован или бар потенциран економском кризом и порастом незапослености, а његова погонска снага некада може бити и у осећају досаде, па и у традицији насиља.

Из претходне анализе очигледно се може закључити да узроци тероризма могу бити веома различити. Неки су уопштени, неки конкретни, неки леже у међународној, а неки у унутрашњој сфери, неки су објективне, а неки субјективне природе, неки се могу морално и правно оправдати, а неки не. За ово истраживање посебну важност има његова подела на узроке објективне и субјективне природе. Према претходно цитираним теоријским изворима, објективни узроци тероризма налазе се у објективним егзистенцијалним проблемима, неправдама и аномалијама, у економској и политичкој сфери друштва, односно у политичким, правним, економским и социјалним условима и околностима, које могу бити бројне и променљиве, отклониве, делимично отклоњиве и неотклоњиве и које индучују мотиве и циљеве, како тероризма, тако и других облика политичке борбе.

У објективне узроке тероризма унутрашње природе најчешће се убрајају: 1) „чмер, јад и очај“, односно социјална, политичка и економска ускраћеност; 2) терор државе, односно угроженост људских и етничких права (страховлада, тиранска ауторитарна власт, хапшења, мучења, репресалије); 3) верска, расна и етничка дискриминација, мржња, нетрпељивост и нетолеранција непоштовање националних тежњи; 4) сиромаштво, глад, беда, економска и социјална неједнакост (неправедно недемократско уставно уређење и неспособност државе да одговори на потребе друштва). Спољним објективним узроцима или погодујућим условима тероризма могу се сматрати: окупација, агресија, доминација, хегемонизам и неоколонијализам; неспособност УН да обезбеде легалне путеве за ослобађање од тираније и за остваривање људских и мањинских права и њихова немогућност да спроводе одредбе и одлуке о правима човека, као и државно организовање, помагање, охрабривање или толерисање терористичког деловања, уз избегавање поштовања неспорне међународноправне забране таквих активности уперених против других држава.

Иако су често у директној вези са објективним узроцима, субјективни узроци тероризма најчешће произилазе из циљева, интереса и схватања покрета и појединаца, као носилаца насиља који мисле да постављене, често нелегитимне, па и илузорне политичке циљеве, укључујући и одмазду и реваншизам, не могу да остваре на другачији начин. Њих фактички пројектују побуде, односно мотиви терористичког руководства, који најчешће произилазе из њихове негативне процене сопственог статуса и често илузорног мишљења да се он може променити у жељеном правцу применом насиља, као најцелисходнијег, најбржег и једино могућег начина деловања ради по-

³³ Цитиране забране утврђене су Декларацијом о недопустивости интервенције из 1965. године (ГСУН рез. 2131 (XX) од 21. децембра 1965) и Декларације седам начела, ГСУН рез 2625 (XX) од 24. октобра 1970) (Томашевски, К.: Исто, стр. 116–118).

стизања жељеног циља.³⁴ Они се, дакле, проналазе у субјективним веровањима, захтевима, притужбама, мотивима, идеологијама и циљевима носилаца тероризма. Иако се најчешће замагљују изговорима о постојању објективних узрока, међу субјективним узроцима тероризма могу се препознати (они) идеолошке, верске, геополитичке (територијалне, сепаратистичке) или комбиноване природе.

Међутим, ма какви узроци били, укључујући чак и морално уверљиве, они не могу оправдати употребу терористичких средстава, односно намерно убијање недужних и неумешаних, за шта се увек могу пронаћи легалне и легитимне алтернативе.³⁵ Становиште по коме узроке терористичког насиља треба узимати као основ за разграничење дозвољених од недозвољених облика насиља свакако је неприхватљиво, јер је тероризам, укључујући и самоубилачки, морално неприхватљив, независно од његових узрока и циљева.

Поред узрока, теорија тероризма познаје и низ фактора, који погодују настанку, ескалацији, прерастању етничких и религијских конфликта у насилне сукобе ширих размера, који укључује и тероризам. У том смислу, у настанку овог рада трагаће се за одговорима на питања – шта су конкретни узроци и који су услови, поводи и околности, који су поред постојања циља или мотивације носилаца насиља посебно погодвали настанку, развоју и ескалацији етнички мотивисаног насиља, односно албанског тероризма на Косову и Метохији, да ли су они објективне, субјективне или комбиноване природе и да ли припадају категорији унутрашњих, спољних или комбинованих фактора.

Историјски корени албанског тероризма на Косову и Метохији могу се тражити: у историјском развоју и последицама српско-албанских односа и сукоба; у албанским националним идејама и покретима насталим на тим идејама; у улози и утицају политичких организација и покрета Албанаца и њихових лидера на настанак терористичких група и организација; као у спреси организованог криминала и албанског екстремизма. Значајна улога у том смислу може се приписати и геополитичким интересима великих сила на простору Космета, непринципијелном односу појединих држава и међународних организација према питањима узрока и сузбијања албанског тероризма, као подстицању, помагању, охрабривању и коришћењу албанског тероризма ради остваривања одређених циљева у међународним односима. Извесно је, међутим, да су узроци албанског тероризма претежно субјективне, а не објективне природе и треба их тражити и у нелегитимним политичким циљевима његових носилаца и у покушају остваривања легитимних политичких циљева тероризма као нелегитимним средствима.

Врсте и форме насиља

Према начину деловања насиља могу бити *психичка* и *физичка*, мада је прецизније рећи да су последице насиља над људима (могу бити) физичке и психичке природе. Према коришћеним средствима и начину испољавања психичко насиље се може испољити као претња, уцена, клевета, пропаганда, а физичко као напад физичком снагом, техничким средствима (хладним и ватреним оружјем, бомбама,

³⁴ Стајић, Љ.: Основи безбедности, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 288.

³⁵ Harmon, Sh.: Terorizam danas, Golden Marketing, Zagreb, 2002, str. 8.

експлозивним и сличним предметима и направама, авионима и другим саобраћајним средствима), хемијским, нуклеарним и биолошким средствима, али и усмеравањем природних сила (рушењем брана, система одбране од поплава и сл.). Поред наведене поделе, посебно су важне подела насиља **према циљу** – на криминално и политичко насиље, **према сложености** – на просте и сложене облике и **према објекту** – на насиље над људима, имовином и природом.³⁶

Основни облици политичког насиља су: претња силом; принуда; притисак; психофизичко злостављање (мучење), политичко убиство; атентат и диверзија.

Најзаступљеније врсте принуде, притиска и психофизичког злостављања су психолошка манипулација „прања мозга“; државно нефизичко насиље (блажи облик је принуда); владавина страхом; мирни протести; идеолошко и верско насиље; претња силом. Ове форме нефизичког насиља користе психолошке методе насилног утицаја на појединце, групе и целокупно становништво.

Психолошка манипулација „прање мозга“ је врста и форма нефизичког насиља. Циљ јој је „... мењање личности, односно измена њеног система вредности, идеолошке ставова и опредељења, и уопште политичког понашања жртве“.³⁷ Њене методе су индоктринација, вербална и информативна манипулација појединца, група или целокупног становништва. Идеолошки, верски и информативни монопол над вербалном и писаном комуникацијом, а нарочито над медијима као што су: штампа, радио и телевизија, омогућава да до рецепијента дође само усмерена и/или лажна информација. Овакав монопол омогућава манипулацију која утиче на формирање свести појединца и делова становника и иде чак дотле да „они у ствари немају своје воље, него су вођени лажном, у ствари туђом вољом“.³⁸

Психолошко дејство насиља исказује се и код примене физичког насиља. Односно, онај ко примењује физичко насиље обзнањује га како би уплашио противника и створио код њега осећај несигурности, довео га до повлачења или уплашио противничке присталице да му се придруже. Политичко убиство је идеолошки, односно политички мотивисана потпуна и трајна елиминација стварног, потенцијалног или претпостављеног политичког противника, као вид санкција због његовог политичког убеђења или делатности, али као и превентивно дело.

Атентат је специфичан начин извршавања или покушај извршења политичког убиства. Разлика између политичког убиства и атентата: постоје неуспели атентати; атентат подразумева угрожавање живота неке релативно важне политичке личности; атентат подразумева угрожавање једне или релативно малог броја личности; атентат подразумева постојање завере; атентат се најчешће изводи ватреним оружјем и експлозивним материјалима, ређе хладним оружјем.

Појавни сложени облици неинституционализованог насиља³⁹ могу бити индивидуални и колективни и испољавају се кроз видове активности: насилни протести; побуне; нереди; немири; тероризам; субверзије; репресија; терор; оружани устанак и рат.

³⁶ Драган Симеуновић: Политичко насиље, изд. Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 27.

³⁷ Драган Симеуновић: Политичко насиље, изд. Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 97.

³⁸ Војин Димитријевић: Тероризам, изд. „К. В. С.“, Београд, 2000, стр. 9.

³⁹ Драган Симеуновић: Политичко насиље, изд. Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 86.

Тероризам⁴⁰ је врста насиља. Он се карактерише као „доктрина и метода“ за одређене циљеве системском употребом насиља.⁴¹ Тероризам се може посматрати (као) континуирано, мењајући спој политике и насиља, насиља и пропаганде, политичке делинквенције и криминала. Он је истовремено и средство и стратегија остваривања одређених циљева. Њиме се могу бавити и декларисане терористичке групе и организације које себе не називају терористичким и које у основи нису терористичке, као што су признати ослободилачки покрети, па чак и међународно признате државе. Тероризам се, као прворазредни глобални безбедоносни проблем, може користити и правдати и као средство за остваривање легитимних политичких циљева, а некада и као део образложења потребе за глобализацијом. Упркос томе, огромни напори науке и значајних међународних организација, до данас нису резултирала усвајањем општеприхватљиве дефиниције тероризма на међународном нивоу и скоро да не постоји аутор који не указује на одсуство јединствене – универзалне дефиниције тог појма.

Иако на први поглед не изгледа тако, једна од карактеристика савремених истраживања феномена тероризма огледа се у чињеници да је тај, наизглед општепознат појам, теоријски врло проблематичан и крајње тешко одредив. Тешкоће у његовом дефинисању условљене су низом различитих фактора, а најзначајнији су: 1) сложеност тероризма као друштвено-историјске појаве, 2) сукоби политичких интереса, односно политички мотивисано понашање држава у односу према тероризму, 3) непотпуна уређеност појмовног апарата и недоследности при класификацији тероризма и одређивања његових конститутивних елемената, као и 4) његова променљивост и различити контексти. Због тога је, у највећем броју дефиниција тероризма, значење тог појма сувише поједностављено или сувише уопштено, а делимично и сугестивно у смислу револуционарног или контрареволуционарног насиља.

Објективно, тероризам је сложена друштвена појава. Његова сложеност се посебно огледа у различитости, многобројности и променљивости елемената и појавних облика, као и у испреплетености елемената: идеологије и политике, насиља и борбе за друштвене промене, самоубилачке предности и организованости, изненадности деловања и интернационализације узрока и учинака. Појам тероризма чак и данас укључује различите стратегије (политичке, војне, економске) и различи-

⁴⁰ „Тероризам (lat. terror: ужас, страх) владавина застрашивањем, начин владања уливањем страха и насиљем, политичка борба путем индивидуалног терора.

Терор (lat. terror) ужас, страх, страх и трепет, владавина застрашивањем, страховлада (нарочито за време француске револуције): политичко насиље.

Терористи (lat. terror, ужас, страх, fr. terroriser) испуњавати страхом, задавати страх и трепет, застрашивати; владати помоћу застрашивања и насиља; насилно спречавати слободу мишљења.

Терорист (lat. terror) присталица владавине застрашивањем; присталица оних који мисле да ће индивидуалном акцијом, појединачном радњом застрашивања (убиства и сл. Истакнутих лица супротног схватања и рада) доћи до остварења својих политичко-социјалних циљева.

Терористички (lat. terror) застрашен, који је застрашујући, насилнички; терористичка акција делање оних који би хтели да застрашивањем (претњама, убиствима и сл.) дођу до остварења својих политичко-социјалних циљева“; М. Вујаклија: Лексикон страних речи и израза, 1998, стр. 909.

⁴¹ Политичка енциклопедија, 1975, стр. 1079. Тероризам као облик политичког насиља је новијег датума и припада савременој историји. Термини тероризам и терор производ су дешавања у француској револуцији (1789. године), односно почињу да се користе у време диктатуре јакобинаца (2. 6. 1793 –27. 7. 1794. године).

те тактике (бомбашке нападе, отмице ваздухоплова, диверзије, саботаже, герилске акције, киднаповања људи, атентате или убиства политичких лидера). Још увек се међу теоретичарима и политичарима поставља питање јесу ли терористи криминалци, борци за слободу, самоубице, наоружани „моралисти“ или психопате?⁴²

У субјективном смислу, различити непринципијелни и на сукобу интереса засновани ставови међународних чинилаца о тероризму битно отежавају дефинисање његовог појма и научно сагледавање његове суштине. Сукоби интереса, односно политички мотивисан однос држава према том феномену и несагласност најважнијих чинилаца међународне заједнице по питању права на примену силе ради остваривања политичких циљева и данас отежавају дефинисање појма и суштине тероризма. О томе најбоље сведоче расправе у УН о нужности успостављања границе између (и) легитимне борбе за слободу, односно о деловању ослободилачких покрета, које често изазивају прави раскол у светској заједници. Политички мотивисани однос држава према тероризму произилази из познатог обрасца двоструких стандарда, „једноме терориста, другоме борац за слободу.“ Другим речима, различита, идеолошко-политички обојена схватања појма тероризма, двоструки стандарди по којима се тероризам дели на „добар“ и „лош“, „свој“ и „туђи“, покушаји замагљивања разлике између тероризма и легитимне борбе ослободилачких покрета и настојање да се тероризам учини легитимним средством у борби против суверених држава, дефинисање тог појма чини се крајње сложеним.

Неуједначено и непотпуно теоријско и правно дефинисање појма и суштине феномена тероризма на међународном нивоу негативно утиче и на израђеност његовог *појмовног апарата* и на доследност класификације његових облика и чинилаца. Због тога је суштину тероризма тешко елаборирати дефиницијом која не би била таутолошка. Тако се тероризам понекад дефинише појмом терор, који укључује низ субјективних елемената, као што су страх, варварство и свирепост, што онемогућава јасно разликовање тероризма од других метода политичких и криминалних активности. Чак ни релативна сагласност међународних чинилаца и теоретичара по питању дефиниције појма тероризма не условљава одговарајући ниво његове сагласности при квалификавању конкретног политички мотивисаног насиља. Колико је тешко одговорити на питање „шта је тероризам?“ још теже је утврдити „да ли је конкретно насиље тероризам?“

Тероризам није могуће прецизно дефинисати и због различитих контекста у којима се дефинише, од којих су посебно значајни историјски контекст и контексти: политичке моћи, репресије, конфликта, злочина, медија и специфичних форми.⁴³ У историјском контексту тероризам није чврст појам, јер је његово значење одређено друштвом и променљиво у зависности од друштвених промена.⁴⁴ И поред тога, што се о тероризму најчешће расправља као о феномену новијег времена, карактеристичном за другу половину прошлог и за почетак овог века, историја тероризма дуга је више стотина година. Тај друштвени феномен еволуирао је током векова, а његови први корени налазе се у убиствима недужних цивила, краљеубиствима и

⁴² Томашевски, К.: Изазови тероризма, Младост, Београд, 1983, стр. 7.

⁴³ Више о томе у: Vajt, Dž. R: Terorizam, Aleksandrija Press, Beograd, 2004, str. 7–8.

⁴⁴ Више о томе у: Vajt, Dž. R: Terorizam, Aleksandrija Press, Beograd, 2004, str. 3, 5.

тираноубиствима. За историјске корене тероризма, посебно су карактеристичне терористичке организације под називом Зелоти-Сикарији из I века, затим Асасини из 11. до 12. и Таги с краја 19. века. Све три организације могу се сматрати прототипом религиозних терористичких организација.⁴⁵ Биле су верски мотивисане, деловале су интернационално и упркос примитивном наоружању (бодеж, мач, омча) деловале су деструктивније него најзначајније савремене терористичке организације.

Термин тероризам мењао је своје значење кроз историју.⁴⁶ У модерном значењу он потиче из времена Француске револуције (1789–1797), када се користило да се њиме означе насилне акције француске владе против контрареволуционара у то доба. До 1848. године значење овог термина се променило, тако да се он у то време користи за описивање деловања насилних револуционара, који су се бунили против владе. До краја 19. и 20. века тероризам се користио при описивању насилних активности радничких организација, анархиста, националних група и ултранационалистичких политичких организација, када је Европу узнемирила серија сензационалних убиства.

Претечом тероризма у радничком покрету обично се сматра тајна терористичка организација „Народнаја расправа“, на челу са Сергејем Хјечајевим с почетком друге половине 19. века. Из њене краткотрајне активности познат је Катахизис револуције, у којем се наводи: „Страховито, потпуно, свеопште и немилосрдно уништавање... свим силама и средствима... све што тај тријумф омета неморално је и криминално“.⁴⁷ Марксисте су се ографивали од таквих метода и покрет Хјечајева назвали су „касапинским комунизмом“, осуђујући његове методе.⁴⁸ На самом крају 19. и почетку 20. века интелектуална елита у Русији сматра да је терористичко насиље једини ефектан начин да се модернизује руско друштво. Милитантни чланови популистичке групе „Земља и слобода“ основали су терористичку организацију „народна воља“ која је извршила многа политичка убиства између 1879. и 1881. године, а кулминација тог насиља било је убиство цара Александра II 1881. године. То убиство поставило је стандарде бруталности који су постали *modus operandi* последње две владавине династије Романових.

Иако је тероризам доспео у САД касније него у Европу, Америка ни пре 20. века није била имуна на ту врсту насиља. Грађански рат 1861. до 1865. године, инспирирао је обе стране да се послуже тероризмом. Међу пораженим Јужњацима настала је организација отпора, названа Кју Клукс Клан решена да се бори против Обнове. Анархисти и социјални револуционари убијали су краљеве и краљице, аристократе и државне службенике, изазивајући тиме велику забринутост у редовима владајућих елита. Године 1878. терористи су напали немачког императора, шпанског краља и краља Италије. После 1880-тих година у САД, нарочито у Чикагу, били су активни анархисти. Током 1890-тих и 1900-тих година, које су познате и као бомбашка

⁴⁵ Више о томе: Lewis, Barnsrd: *The Assasins, A Radical Sect in Islam*, A Saqi Books, London, 1979; Wilkinson P.: *Terorizam protiv demokracije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, str. 77; Stern. Dž.: *Ekstremni teroristi*, Aleksandrija Pres, Beograd, 2004, str 20–21.

⁴⁶ Више о томе: Stern, Dž: Isto, str. 21–23; Vajt, Dž. R: Isto, str 5–6.

⁴⁷ Бошковић М.: *Тероризам као облик политичког насиља*, Војно дело, Београд, 1995, бр. 6/95, стр. 16.

⁴⁸ У писму Марксу, 4. септембра 1870. године Енгелс наводи: ... ако замишљамо терор као владавину оних који спроводе терор.“ Супротно томе, он је владавина оних који су сами заплашени (Маркс, К. И Енгелс Ф.: *Дела-Писма*, јул 1870.- децембар 1874, том 40, Просвета, Београд, 1979, стр. 47).

деценија, убијено је више шефова држава. Француски председник убијен 1894. године, шпански премијер 1879. године, император српски краљ Александар Обреновић 1903. године, уз низ покушаја убиства државних званичника нижег нивоа.

После Другог светског рата, када се народи дижу против доминације Европе у свету, значење појма тероризма се поново мења, а националистичке групе које су се служиле насиљем, сматране су терористичким. Од средине шездесетих до раних осамдесетих година термин тероризам се приписивао и левичарским групама које су се служиле насилним методама. У другој половини двадесетог века, као посебна врста тероризма појавило се и насумично насиље. На мети терориста све су чешће били људи који немају никакве приметне везе са друштвеним појавама које терористи критикују. Узимање талаца путем отмица ваздухоплова био је преовладајући облик тероризма бумеранг за терористе. Они су ту тактику променили запоседањем дипломатских представништава или отмицама истакнутих појединаца.⁴⁹

Крај хладног рата⁵⁰ довео је до интензивирања сукоба нација против држава, тиме што су пригушене етничке напетости и мржња прерасле у оружане сукобе. Побуне које су се неретко и увелико користиле тероризмом, кренуле су у два смера: према организованом криминалу (у Латинској Америци) или према религији (у Северној Африци, на Блиском и Средњем истоку). Архетипске терористичке кампање које су се појавиле касних шездесетих и седамдесетих водиле су фракције ПЛО,⁵¹ попут Ал Фатаха. На друге милитантне групе тог времена у свету, утицао је успех Палестинаца у придобијању великог публициитета и међународне пажње.⁵² Иако се етнонационалистички – сепаратистички тероризам први пут појавио унутар Отоманског и Хабзбуршког царства, крај 20. века карактеристичан је по тој врсти тероризма, али још више по васкрсењу верског тероризма, какав су практиковали Зелоти – Сикарији, Асасени или Таги. Етносепаратистичке насилне групе и организације показују изузетну упорност и често привидну сличност са ослободилачким и антиколонијалним покретима. Њих следе верски инспирисане терористичке групе, склоније насиљу од световних.

У новије време дефиниције тероризма такође се мењају. Почетком 21. века феномен тероризма прераста своје конвенционалне и регионалне облике и оквири и постаје глобална претња безбедности. Најчешће се појављује у симбиози са транснационалним организованим криминалом, који укључује и пролиферацију оружја за масовно уништење.

⁴⁹ Томашевски, К.: Изазови тероризма, Младост, Београд, 1983, стр. 53.

⁵⁰ „Хладни рат“: Стање затегнутих односа у међународној заједници у периоду од завршетка Другог светског рата 1945. до распада СССР-а 1991. године. Обухвата период „ни рата ни мира“ у односима између Источног војног блока – Варшавског пакта (комунистичке земље – СССР и његови савезници) и Западног војног блока – НАТО-а (западне некомунистичке земље – САД и савезници). У том периоду нема директне војне конфронтације између блокова, али постоји висок ниво опасности да дође до оружаног сукоба широг размера, због нерешених питања Другог светског рата. У том периоду, САД су оптуживале СССР због ширења комунизма, а СССР је оптуживао САД због империјализма и контрареволуције, што је условило трку у наоружању и претњу нуклеарним и „Трећим светским ратом“. Символ хладног рата и данас је Берлински зид. Након периода „хладног рата“ по многима је наступио период „врхунг мира“.

⁵¹ Видети: Barry Rubin: Revolution Until Victory, The politics and History of the PLO, Harvard University Press, Cambridge, 1994.

⁵² Wilkinson P.: Terorizam protiv demokracije, Golden Marketing, Zagreb, 2002, стр. 45–46.

Некада је део сукоба транснационалних недржавних актера (глобалних терористичких мрежа) и суверених држава или унутардржавних (етничких и верских) сукоба. По снази идеја, политичкој, верској и етничкој опредељености и организовано-сти носилац суровости, последицама и другим битним елементима, глобални тероризам тренутно, представља један од „одређујућих елемената светске политике“.⁵³

Поред тога што је и традиционалан и глобалан, савремени тероризам је и екстремно смртоносан. Ранију тактику театралних, селективних и симболичних напада, савремени терористи заменили су тактиком убијања што већег броја људи ради потресања целог непријатељског друштва и културе. Савремени терористи су фанатични екстремисти, без државне одговорности, које усмеравају стране међународне недржавне организације кроз глобалну терористичку мрежу. Вођени мржњом према мети, жељом да мета пати и ослоњени на најнапреднију технологију, они самоубилачким акцијама радије уништавају него уверавају и наговарају. Тиме се игнорише потреба преговарачких компромиса и бришу класичне границе између тероризма и објављеног рата између држава.⁵⁴

Носиоци данашњег тероризма могу, међутим, бити и насилничке групе које тероришу друге, борећи се чак и за неке цивилизацијски гледано позитивне циљеве, као што су људска права или очување човекове средине, на пример. У том смислу, тероризам је данас више него икада једна од најизвеснијих глобалних безбедносних претњи, али и изазова међународној заједници, јер ниједно подручје света није безбедно од тог феномена.

Поред анализираног историјског контекста, не треба изгубити из вида и контексте: политичке моћи, репресије, конфликта, злочина, медија и специфичних форми тероризма. Владе могу увећати своју политичку моћ ако своје представнике противнике етикетирају као терористе, чак и када они заиста нису терористи. Грађани су често склони да прихвате незаконита хапшења, ускраћивање хуманитарних права и друге злоупотребе владиних безбедносних снага, ако су оне део кампање против тероризма. На тај начин контекст политичке моћи постаје веома близак контексту политичке репресије, што неке владе рутински користе да би правдале терор којим држе своје грађане под влашћу. Због тога, поједини теоретичари такву политичку репресију (државни терор) сматрају посебним обликом тероризма.

У контексту конфликта значење тероризма варира зависно од различитих типова рата. За време конвенционалног рата, армије повремено користе тактику која веома личи на тероризам. У герилском рату герилци још чешће користе терористичку тактику против непријатеља, а некад тероришу и своје присталице да би их покорили. У тоталном рату ваздухопловне снаге понекад бомбардују и уништавају читаве градове, али ниједна страна у рату није сматрала да врши терористичку акцију. Контекст злочина сличан је контексту конфликта. Иако криминалци и терористи припадају различитим типовима насилничког понашања, дилема у вези с тим ставом и даље постоји. Приписивање тероризму политичких побуда проблематично је због тога што је злочин – злочин, без обзира на то какав је његов мотив и што сваки тероризам садржи криминалну активност.

⁵³ Kegley, h. W. Jr.: The Characteristics, Causes and Controls of the New Global Terrorism, An Introduction, op cit, p. 7.

⁵⁴ Исто, п. 4.

Промене и различитост контекста и субјективни ставови држава, па и аутора о тероризму, узрокују промене и различитост његових дефиниција. То је кључни разлог, због којег феномен тероризма није ни могуће прецизно дефинисати једном једином дефиницијом и због чега ће онда можда заувек имати различита значења на различите контексте, људе и државе. „Ми се можемо сложити да је тероризам проблем, али се не можемо сложити око тога шта је тероризам“.⁵⁵ Док се постигне сагласност о некој од понуђених дефиниција, променљивост стратегије или тактике тероризма обезвређује учињени посао.⁵⁶ Полазећи од тога, Алекс Шмит (Alex Schmidt) закључује да не постоји права и тачна дефиниција тероризма, јер једна дефиниција не може да обухвати сва значења тог феномена у свим контекстима.

Немогућност постизања општеприхватљиве дефиниције тероризма представља и даље изазов за државу, али и за теоретичаре, јер скоро да не постоје два аутора који на исти начин дефинишу тај појам. Наглашеност разноликости дефиниција тероризма прати и једнако наглашена разноликост ставова о томе да ли је неко конкретно политички мотивисано насиље тероризам или није. Полазећи од тога, неки аутори истичу да појам тероризма и даље представља „црну рупу“, како у друштвено-социолошком и правном, тако и у научном смислу, упркос томе што неки од њих игноришу потребу и значај научног одређења тог појма, сматрајући да никада није спорно на шта се мисли када се говори о тероризму.

У потрази за правим значењем појма тероризам, медији и публицистика скоро да нису од помоћи. Прву помоћ тешко је пронаћи и у реченицама страних речи, енциклопедијама, па чак и у стручним и научним радовима. Тако се у речнику француског језика тероризам тумачи као „скуп аката насиља који нека политичка организација врши да би утицала на становништво и створила климу несигурности“.⁵⁷ У речнику енглеског језика тероризам се прецизира као „метод владавине или супротстављања влади у покушају да се проузрокује страх“.⁵⁸ У речнику италијанског језика тероризам се представља као „средство екстремног и илегалног насиља у политичкој борби“.⁵⁹

У лексикону страних речи⁶⁰ и у Политичкој енциклопедији⁶¹ прецизира се: „Тероризам је доктрина и метод борбе за одређене циљеве систематском употребом насиља“. У Војној енциклопедији,⁶² дефинише се терор, али не и тероризам, и то као „акција“ (владавина) насиља чији је циљ застрашивање, односно уништавање про-

⁵⁵ Vajt, Dž. R.: Terorizam, Aleksandrija Press, Beograd, 2004, str. 4 i 9.

⁵⁶ Томашевски, К.: Изазови тероризма, Младост, Београд, 1983, стр. 9.

⁵⁷ Dictionaire de la lanque francias pae Paul Raubert, redaction dirig. par A. Reyet, J. Rely-Debove, Paris, 1979, p.1950 (Јаковљевић, Д.: Тероризам с гледишта кривичног права, „Сл. Лист СРЈ“, Београд, 1977, стр. 23).

⁵⁸ The Randon Hause Dictionary of the English language, The Unabridged Edition, Edit. Director S. B.Flexer, New York, p. 1466 (Јаковљевић, Д.: Исто, стр. 23).

⁵⁹ Il Grande Dizionario Garzanti dela lingua italian, L'opera e stata reallazzata della Redozioni didrette du Lucio Felici, Milano, 1989, p.1006; E. Palazzi, Dizionario della lingua italiana, Garzanti, Milano, 1965, (Јаковљевић, Д.: Тероризам с гледишта кривичног права, „Сл. Лист СРЈ“, Београд, 1977, стр. 23).

⁶⁰ Лексикон страних речи, М. Вујаклија, Просвета, Београд, 1970, стр. 947.

⁶¹ Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 1079–1080.

⁶² Војна енциклопедија, Војноиздавачки завод Београд, 1975, том IX, стр. 775.

тивника. У Правној енциклопедији⁶³ тероризам се разматра као „изазивање терора, страха и несигурности код грађана, група грађана или појединаца,“ а затим се додаје: „врши се модерним средствима разарања, са великом безобзирношћу проуроковање губитака људских живота и велике материјалне штете.“

У научној и стручној литератури присутно је мноштво различитих појмовних одређења тероризма, тако да се може рећи да сваки аутор има најмање по једну дефиницију тог појма,⁶⁴ односно да постоји онолико дефиниција колико и теоретичара тероризма. Већина аутора сматра да је реч тероризам, као и реч терор, француског порекла, настала за време Француске буржоаске револуције, посебно у доба јакубинске диктатуре, у периоду од 1793. до 1794. године, када је реч терор означавала облик власти и имала позитивно значење, упркос екстремној суровости робе-спјеровског система власти. Доказ да је реч тероризам настала у револуционарној Француској може се пронаћи у оксфордском речнику енглеског језика, у којем се тероризам дефинише као „владавина путем застрашивања, примењивана у Француској за време грађанске револуције 1789–97“.⁶⁵

Сама реч тероризам настала је од латинске речи „*teror, terroris*“ (јак страх) и француске речи „*terreur*“ (страх, ужас, задавање страха или примена насиља) и суфикса изам, (латинског суфикса грчког порекла „*ismus*“),⁶⁶ који се најчешће користи у називима система, доктрина или идеологија. Реч терор има корене у санскритском глаголу „*tras*“, персијском „*tersidan*“ и латинском „*tres*“, који означавају телесну реакцију која се може изразити нашим глаголом дрхтати (од страха, ужаса). У том смислу реч терор има три значења. По првом значењу психолошке природе терором се означава стање страховања, велике бојазни снажног душевног узбуђења услед постојећег зла или блиске опасности. По другом значењу које се односи на физичку природу терором се означава телесно испољавање унутрашњег стања које произилази из страха, а по трећем, терором се означава сложен облик примене насиља, којим његови носиоци изазивају претходна два стања код жртви.

Према претходном одређивању, полазећи од појма терор, појам тероризам се може дефинисати као систем терора, односно као систем владавине помоћу страха. Дефиниције овог типа често се називају таутолошким, с обзиром на то да се појам тероризма дефинише помоћу појма терор. У том смислу, по схватању Н. Нутса „као реч претпоставља употребу терора од стране милитантне политике као начина за обарање неке владе на власти, или присиљавање те владе на промену политике.“⁶⁷ Wilkinson у истом смислу дефинише тероризам као „систематско спровођење организованог терора“ и такво спровођење терора, односно тероризам, описује као недискриминативно, непредвидиво и арбитарно понашање, које примењу-

⁶³ Правна енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1989.

⁶⁴ Bonante L.: Dimensionis del terrorismo politico, u zajedničkom delu L. Bonantane, C. Marletti, i dr., Dimensionis del aterrorismo politico, Aspeti interni e internazionale, politici e giuridici, a cura di L. Bonante, F. Angelli, Milano, 1979, p. 149. (Јаковљевић, Д.: Исто, стр. 22).

⁶⁵ Stern, Dž.: Ekstremni teroristi, Aleksandrija Press, Beograd, 2004, str. 18.

⁶⁶ Упореди: Waciorski, J.: le terrorisme politique Editions Pedone, Paris, 1939; Lequer, W.: Terrorism, Wienfeld and Nicolson, London, 1977; (Савић, А. и Јовић, Р.: Биотероризам, биолошки рат, биолошко оружје, Београд, Институт за политичке студије, 2004.

⁶⁷ Јаковљевић, Д.: Тероризам с гледишта кривичног права, „Сл. Лист СРЈ“, Београд, 1977, стр. 45.

је екстремне и безобзирно уништавајуће методе, али и као аморално понашање, јер не прихвата никакве друштвене законе или вредности.⁶⁸

Поједини теоретичари дефинишу тероризам као технику – средство, које се може употребити и за добро и за зло. Њихове дефиниције заснивају се на чињеници да различити циљеви борбе не узрокују коришћење различитих метода борбе, те се и „прогресивни“ и „деструктивни“ циљеви остварују истим средствима, а у име слободе често се практикује гажење слободе других.⁶⁹ Заступајући то становиште, Стернова веома широко дефинише тероризам као „акт насиља или претње насиљем против особа који нису борци, са циљем да се изврши освета, постигне застрашивање или на други начин утиче на неку публику.“ Ова дефиниција, међутим, избегава да ограничи могућег учиниоца тероризма и његову могућу намеру, допуштајући широк распон могућих извршилаца (држава, њена „продужена рука“, међународна група или усамљени појединац) и широк распон намера (постизање политичког, верског или економског циља), па чак и „убиство ради убиства.“⁷⁰

Давид (E. David) даје често цитирану дефиницију појма тероризма који подразумева „сваки акт оружаног насиља који, извршен у политичком, социјал-филозофском, идеолошком или религијском циљу, крши правила хуманитарног права која забрањују употребу свирепих и варварских средстава, нападом на невинне циљеве, или циљеве који немају војни интерес.“⁷¹ Брајан Џенкинс (Brain Jenkins) и Волтер Лакер (Walter Laqueur) дефинишу тероризам као незаконито коришћење силе против невинних људи ради постизања политичког циља.⁷²

Чак и званичне дефиниције тероризма, усвојене од државних институција и међународних организација, међусобно се разликују по битним елементима. У дефиницији Стејт департамента „Термин тероризам односи се на унапред смишљено, политички мотивисано насиље које се чини против неборбених циљева од стране субнационалних група или тајних агената, а који обично има за циљ деловање одређених аудиторијум.“ Термин међународни тероризам односи се на тероризам који укључује грађане или територије више земаља.⁷³ FBI дефинише тероризам као „незакониту употребу силе или насиља против људи или имовине, са циљем да се застраши или на нешто присили влада, цивилно становништво или било који њихов део, ради постизања политичких или друштвених циљева“. FBI такође описује тероризам или као домаћи или као међународни, зависно од порекла, базе и циљева терористичке организације.⁷⁴

Уједињене нације у својој дефиницији истичу да је тероризам акт лишавања живота или рањавања или акт уништавања или оштећења имовине цивила или владе, без јасне дозволе одређене владе, од стране појединаца или група људи који самостално делују, или влада које делују из властитих побуда или веровања, да би

⁶⁸ Томашевски, К.: Изазов тероризма, Младост, Београд, 1983, стр. 19–20.

⁶⁹ Исто, стр. 8.

⁷⁰ Stern, Dž.: Ekstremni teroristi, Aleksandrija Press, Beograd, 2004, str. 15.

⁷¹ E. David, Le terrorisme en Droit international, p. 125 (Јаковљевић, Д.: исто, стр. 45).

⁷² Vajt, Dž. R.: Terorizam, Aleksandrija Press, Beograd, 2004, str. 9 i 13.

⁷³ Стејт Департамент: Наслов бр. 22 секције 255ф(д) америчког закона (Vajt, Dž. R.: Isto, 15).

⁷⁴ <http://www.fbi.publish/terror/html> (Vajt, Dž. R.: Isto: 15) .

постигли неки политички циљ.⁷⁵ Министарство одбране САД дефинише тероризам као незакониту употребу силе или насиље, или претњу силом или насиљем уперену против појединца или нечије имовине да би се извршила, или застрашила влада или друштво, а у многим случајевима да би се постигао неки политички, верски или идеолошки циљ.⁷⁶

Тероризам, међутим, није једини, нити је најтежи облик политички мотивисаног насиља, нити је свако политичко насиље тероризам. Упркос томе, постоји склоност теоретичара и посебно политичара да тероризам као противправан и неморалан облик политичког насиља, намерно или ненамерно, мешају са другим сложеним облицима, посебно политичког или неполитичког насиља. У пракси, такође, постоји тежња ка проширивању или сужавању тог појма. У том смислу, међународни државни тероризам тежи да обухвати све врсте напада на страни државе, односно сва кршења правила ратовања, нарочито у односу на цивилно становништво, укључујући појмове као што су рат, агресија, војна интервенција или ратни злочин. Истовремено, појам тероризам се често поистовећује или се доводи у неповољно јасну везу са различитим облицима инструкције, као што су побуна, устанак и други видови оружане борбе народа против власти.

Разграничење тероризма од осталих облика политички мотивисаног насиља, посебно од легалних облика борбе за социјално и национално ослобођење, једно је од најважнијих питања за схватање његове суштине. Уколико се тероризам посматра као посебна врста друштвеног конфликта – сукоба, што он у социолошком смислу неспорно и јесте, тада се он може позиционирати у средину широког спектра сукоба (од обичајних сукоба и табуа до нуклеарног рата), оријентационо између немира и побуна, као нижег нивоа и грађанског рата као вишег нивоа сукоба.⁷⁷

Рат, агресија и војна интервенција подразумевају употребу екстремно разорних средстава, укључујући и нуклеарно оружје, према великом броју лица, огроман број жртава и несагледива разарања на великом простору. За такве акте термин тероризам је преузак и преблаг, због чега се они не могу квалификовати тим појмом, иако тероризам може бити њихов саставни део. Такође, акти насиља код рата, агресије и интервенције могу имати намеру да неселективно убијање цивила и уништавање основних материјалних и културних добара деградирају морал противника, што представља сличност са тероризмом, али та чињеница мање указује на аналогију рата и тероризма, а више на аналогију ратног злочина и тероризма. Међутим, модерни тероризам није у потпуности ни рат ни ратни злочин, већ засебна категорија са елементима и једног и другог.⁷⁸

Код тероризма постоји активни и пасивни субјект, док код рата или оружаног сукоба постоје стране у сукобу, односно два субјекта. У оружаном сукобу обе стране су у континуираним активностима једна против друге, приближно сличним интензитетом. Поред тога што се за време оружаног сукоба свака страна може служити тероризмом, он се може користити и у миру, али и у нејасно дефинисаним стањима

⁷⁵ <http://www.inlink.com/civitas/mum/rs9596/terror.html> (Vajt, Dž. R.: Isto: 15).

⁷⁶ <http://www.periscope.usni.con7demo/terms/1000282.html> (Vajt, Dž. R.: Isto: 15).

⁷⁷ <http://www.periscope.usni.con7demo/terms/1000282.html> (Vajt, Dž. R.: Isto: 15).

⁷⁸ Harmon, Sh.: Terorizam danas, Golden Marketing, Zagreb, 2002, str. 241–242.

између мира и рата.⁷⁹ Тероризам, како то сматра Џенкинс (Jenkins), „није рат за који се војска националних влада припремају, то је пре стотину ратова, које води невидљиви, неконтролисани и сурови непријатељ“.⁸⁰ Упркос томе што терористи себе сматрају „герилцима“ и што своје мале групе називају „војском“, многи терористи намерно избегавају да се сукобе са државном војском. Они ипак више нападају невојне циљеве, пре свега због тога што су ти циљеви неборбени и „сигурни“ за напад. За разлику од рата, и упркос томе што се рат може сматрати „продужетком политике“, тероризам је очигледно више политички него војни елемент, више усмерен на промену мишљења него на разарање војног потенцијала.

Агресија као сложен облик институционалног политичког насиља представља шири појам и тежи феномен од тероризма, што јасно произилази из дефиниције агресије, коју је усвојила Генерална скупштина УН. Према резолуцији 3314/XXXIX од 14. децембра 1974. године, агресија представља „употребу војне силе од стране једне државе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке независности друге државе на било који други начин који није у складу са Повељом УН или оним што је истакнуто у овој дефиницији“. Иако се том резолуцијом не помиње термин тероризам, као неки од више видова агресије наводе се и делатности држава које су назване субверзивном или индиректном агресијом и акти који би се могли квалификовати као тероризам. Као садржај тих делатности или акта, наводи се: наоружање, организовање, помагање или финансирање оружаних група усмерених на рушење владајућег режима у некој другој држави, или „организовање од стране једне државе или у њено име оружаних банди или група, нередовних снага или најамника, који против друге државе врше акте оружане силе, толико озбиљне да се изједначују са горе набројаним чињеницама...“

Војна интервенција представља сложен облик институционалног насиља који обухвата различите форме мешања оружане силе једне или више земаља или неке међународне организације у унутрашње послове друге ради остваривања конкретних политичких, економских или војностратегијских интереса. Може се испољити у различитим облицима непосредне или посредне употребе војне силе против друге земље, укључујући непосредни ограничени војни напад, демонстрацију војне силе или претњу војном силом, а некада представљају „помоћи“ некој од страна у немеђународним оружаним сукобима.

Индиректна агресија и војна интервенција, као облици деловања државе против државе у наведеном значењу, могу се квалификовати и „терористичком агресијом“, односно посебном врстом тероризма, што упућује на закључак да се међународни тероризам уз подршку држава може третирати обликом индиректне агресије.⁸¹ Такав став може се потврдити сличношћу значења појмова агресија и тероризам, као облик насилног угрожавања безбедности државе и грађана, који су увек нелегални, и разликом тих пој-

⁷⁹ Међународно право у свом послератном развоју уместо термина рат користи термин оружани сукоб, омогућава сумирање већег броја различитих научних коришћења оружане силе под правила ратовања постављена међународним нормама.

⁸⁰ Jenking, B. M.: *International Terrorism, The Other World*, In: Kegley, C.W.Jr (ed), P. 15–16 (Stern, Dž.: *Ekstremni teroristi*, Aleksandrija Press, Beograd, 2004, str. 23).

⁸¹ Томашевски, К.: *Изазови тероризма*, Младост, Београд, 1983, стр. 94; Мијалковски, М.: *Модел заштите ВЈ од тероризма*, докторски рад, ВА ВЈ, Београд 1999, 31–32.

мова у односу на појам терористичка агресија може се закључити да се у агресији НАТО на СРЈ током 1999. године, уз савезништво са ОВК, истовремено стичу и елементи индиректне агресије, војне интервенције, али и међународног државног тероризма.

*Инсурекција*⁸² је вредносно неутрални концепт који означава побуну или устанак против било које власти. Типични унутардржавни оружани сукоби (немеђународни оружани сукоби, грађански ратови) деведесетих година 20. века, укључивали су углавном етнонационалистичке или етнорелигијске покрете који су водили оружану борбу против држава, како би постигли етничку поделу или срушили државну власт. У односу на конвенционално ратовање, инсурекција се манифестује као сукоб нижег интензитета, упркос томе што унутрашња борба против власти може изгледати као велики народни покрет. Иако су многе инсурекције укључивале веома мали број учесника, познати примери из историје указују на то да устаници могу постати толико бројни и тако наоружани да преласком на конвенционално ратовање могу чак и поразили државне оружане снаге. Такав успех су, на пример, постигле бољшевичке снаге у руском грађанском рату, као и Талибани у грађанском рату у Авганистану.

Побуна је масовна акција индивидуално и по броју неодређене групе људи ради насилног обарања неког друштвеног или државног система или ради супротстављања неком органу или некој мери државне власти.⁸³ У војним наукама код нас, оружана побуна се најчешће одређује као „масовно оружаном насиље које спроводе наоружана лица против актуелне власти“.⁸⁴ Оружана побуна је политичка борба комбинована са масовним оружаном насиљем коју води нека друштвена група окупљена око заједничких интереса против актуелне власти ради промене те власти или добијања неких уступака од ње, са или без претходног покушаја да се тај циљ оствари законским (институционалним) путем. За успех побуне најважнија је веза са становништвом. Ако се она не успостави на чврстим основама, побуна ће се и сама од себе угасити. Побуњеници обезбеђују подршку обраћањем слободе од угњетавања, али када дође на власт они често предузимају много репресивније мере, што правдају прелазним периодом формирања нове власти, односно државе.

У кривичном законодавству Србије, али и других држава, оружана побуна се третира као кривично дело против уставног уређења и безбедности земље. У неким државама оружана побуна се одређује као посебно опасан облик супротстављања власти и третира као кривично дело против јавног поретка. Законодавства неких земаља прописују и кривично дело војне побуне, као облик оружане побуне у којој учествују војна лица. У кривичноправном смислу, основни облици овог кривичног дела су: припремање, учествовање и помагање. Према америчким војним правилима,⁸⁵ оружана побуна се одређује као политичка оружана борба чији је циљ освајање политичке власти превратом и променама постојеће владе. У неким случајевима циљеви побуне могу бити ограничени на тежњу одређене групе да се отргне од контроле владе и успостави аутономну власт у оквиру традиционалних, етничких или регионалних граница или да се сецесијом успостави нова аутономна држава.

⁸² Детаљније о томе у: Wilkinson P.: *Terorizam protiv demokracije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, str. 18–21.

⁸³ Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 737.

⁸⁴ Мијалковски. М. – Арула Д.: *Противтерористичка операција*, ШНО, 1989, стр. 159–161.

⁸⁵ Field Manual 100–5, Operations, The department of Army, Washington DC, 1993.

За разлику од оружане побуне, *устанак* је, поред високог степена организације, карактеристичан и по много ширем учешћу маса и вишем нивоу интензитета активности и као такав представља много више од насилне епизоде у животу неког друштва. Офанзива у устанку је од посебног значаја за његов успех; она му даје инструменталност, указује на снагу његових идеја, револуционише масе, тера их у покрету и ствара револуционарни занос праћен ширењем базе устанка. Свако повлачење устанка у оквире достигнутог, свако задовољавање постигнутим, као и одсуство офанзивности наговештава крај устанка, због чега је дефанзива лош знак за сваки оружани устанак.⁸⁶ Као и у случају оружане побуне, саставни део устанка може бити и герилска борба или тероризам.

Герила се може дефинисати као форма оружаног и организованог политичког деловања малих и мобилних наоружаних илегалних група, које, претендујући на заступање интереса народа и налазећи упориште у њему, врше колективну употребу оружане силе против државне власти, завојевача или окупатора. Она, у основи, представља посебан начин употребе оружаног састава у извођењу активности и може представљати самостални начин оружане борбе, а може бити део оружане побуне или устанка. Поред социјалне и друге револуције, циљеви герилских покрета и герилског ратовања могу бити и промена политичке гарнитуре или отцепљења дела државне територије.⁸⁷

Герилски покрети се, међутим, често користе тероризмом, нарочито у почетним фазама устанка и побуна, да би код обичних људи изложених насиљу и страху, пољубили поверење у ауторитет или моћ актуелне власти и да би елиминисали војну предност државе. На тај начин они масама сугеришу закључак да држава није у могућности да их заштити од тероризма, принуђујући значајан део маса на сарадњу и подршку, што је у теорији звано као „револуционисање маса.“ Са друге стране, терористи често теже да прерасту у герилски покрет, чиме њихово деловање добија обележја тероризма герилског типа. Већина револуционарних радова у којима су побуњеници срушили постојећу власт прошла је герилску фазу или фазу интензитета,⁸⁸ да би се развила у одлучну борбу конвенционалних оружаног снага. Тако су руски бољшевици поразили „беле снаге“ – Маови комунисти кинеске националисте, а вијетнамски јужновијетнамску војску.⁸⁹

Тероризам такође треба разликовати од простих облика политичког насиља, као што су политичко убиство, атентат, саботажа и диверзија, али и од насилних грађанских нереда, од облика насиља државе против својих грађана и од традиционалног криминалног насиља. Прости облици политичког насиља могу се, али не морају, појављивати као терористички акти, односно средство тероризма. Тероризам се, међутим, не може сматрати насиље (терор) државе према својим грађанима, а које се од тероризма разликује по усмерености политичког циља, као ни криминално насиље, које се од тероризма разликује по неполитичком циљу.

⁸⁶ Симеуновић. Д.: Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 159–161.

⁸⁷ Симеуновић. Д.: Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 150–151.

⁸⁸ Geoffrey Fairbairn, *Revolutionary Guerilla Warfare, The Contryside Version* (Harmondsworth: Penguin, 1974).

⁸⁹ Wilkinson P.: *Terrorism protiv demokracije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, стр. 26–27.

Терор⁹⁰ и тероризам се тако, са својим разликама и сличностима, појављују као два карактеристична облика коришћења насиља у политичке сврхе у односима између државе и њених грађана. Новинари, дипломате и политичари у колоквијалном језику, али и поједини теоретичари тероризма не праве разлику између тих појмова, због чега их често користе као синониме за означавање истог појма или једном од њих дају значење другог. Чињеница је, ипак, да се ради о два термина који означавају два релативно слична али и довољно различита појма. У том смислу значајне су опсервације оних аутора који су, тежећи терминолошком и појмовном разграничењу тероризма и терора, утврдили њихове сличности и разлике, узимајући за полазни критеријум њихово разликовање, односа извршеног насиља и власти.

Димитријевић сматра да је терор „спровођење несумњивог насиља ради одржања власти или њеног учвршћивања, док је тероризам насиље срачунато против неке и нечије власти. Терор тако није ознака за свако насиље већ само за страховладу, односно за насиље институција или за владавину државе путем насиља и застрашивањем сопственог народа насиљем“.⁹¹ На истом становишту је и Вилкинсон, који, међутим, за означавање појма тероризма чешће користи термин фракцијски или подржавни терор.⁹²

Појмовни терор и тероризам могу се разликовати и по другим критеријумима, као што су интензитет, последице, носиоци насиља и врста њиховог политичког циља. По интензитету насиља, броју жртава и других тешких последица (масовна кршења људских права, покушаји истребљења читавих група – геноцид, апартхејд) терор државе против својих грађана много је тежа појава од тероризма који предузимају појединци, групе и организације, укључујући и државни тероризам против других држава. Државе су кроз историју проводиле терор као оружје тираније и репресије, али и тероризам као ратно средство, у знатно већој и смртоносној мери у односу на обим, интензитет и последице тероризма подржавних група. Државни терор (некада контратероризам) често претходи тероризму (фракцијом или подржавном терору, некад контратерору) или га узрокује. Када носиоци једног или другог вида политичког насиља одлуче да њихови међусобно супротстављени циљеви оправдају сва средства или да су акције противника оправдање за неограничен одговор, тада обично долази до спирале терора и контратерора, односно тероризма и контратероризма, све до рата широких размера.⁹³

У носиоце терора који увек наступају са позиције државне власти најчешће се убрајају колонијални, окупациони, недемократски и ауторитарни државни режим и њихове регуларне војне, безбедносне или полицијске снаге, док се у носиоце тероризма који наступају са позиција против државне власти убрајају стране државе; легалне и нелегалне политичке странке, партије и групе; револуционарни, ослободилачки,

⁹⁰ Терор је облик насиља који се појављује у сфери политике. Подразумева предузимање насиља ради застрашивања или беспопштедног уништавања оног који ремети или прети да разори одређени политички систем. Његовим појављивањем погодује нестабилна политичка клима када је отежано одржавање правног, законског поретка у политичким односима и наилази на осуду демократских снага као неприхватљив облик политичке борбе. Разликују се следеће врсте терора: масовни терор државног апарата, индивидуални терор, агитациони терор. Стања и друштвене ситуације терора су: опсада терором деда заједнице или целокупне заједнице, када се државном терору одозго одговора терору одоздо.

⁹¹ Димитријевић, В.: *Страховлада*, Досије, Београд, 1985, стр. 111.

⁹² Wilkinson P.: *Terorizam protiv demokracije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, str. 29, 35.

⁹³ Wilkinson P.: *Terorizam protiv demokracije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, str. 29, 35.

побуњенички, устанички, герилски или сецесионистички покрети и друге наоружане, нерегуларне – парадржавне, паравојне – квазивојне и плаћеничке формације, као и чисте терористичке организације и терористи. Иако и једни и други најчешће нападају непосредне мете или на њих врше притисак, након тога издају саопштења и преузимају одговорност за нападе, пропагирајући своју борбу и њене циљеве. За разлику од њих, носиоци терора обично се оgraђују од везе са догађајем или у случајевима јавних интервенција правдају поступање својих снага њиховом дужношћу и правом да у конкретном случају штити закон и угрожени мир и поредак.

Претходном схватању може се додати још једна посебно важна разлика између терора и тероризма и то по критеријуму односа насиља, страха и жртве. Код терора су директне мете и жртве насиља експонирани политички противници, а индиректне жртве – жртве страха изазваног насиљем су обични недужни грађани, од којих се очекује покорност власти, односно послушност и лојалност. Код тероризма, међутим, најчешће и директне и индиректне мете и жртве и страха су обични недужни људи, на које се жели утицати како би изгубили поверење у државну власт, од којих се очекују политички уступци, што је крајњи циљ тероризма. Ређе је директна мета терора обичан грађанин, као што је ређе директна мета тероризма политички противник или представника власти. Код терора постоје две мете, односно политички противник и грађанин, а код тероризма директна мета, односно: 1) непосредно нападнути грађанин или ређе представник власти – директна мета, 2) остали грађани – индиректна мета, и 3) власт, односно држава, као крајња мета.

Чак и ако владине снаге у односу на терором угрожене грађане квантитативно представљају мањину, оне се скоро увек могу сматрати квалитативно јачом, а не слабијом страном. На исти начин, чак и када се тероризам неспорно сматра оруђем мањине, тешко се може рећи да је он увек и оруђе слабије стране, посебно у случајевима када ужива подршку моћних држава. У вези с тим, асиметричност као обележје и терора и тероризма се релативизира и добија различите димензије, по којима се могу разликовати терор државе, унутрашњи и продржавни тероризам. Код унутрашњег тероризма терористи су као активни субјекти слабија, а држава, као пасивни субјект, јача страна. Код тероризма подржаног из иностранства од моћних држава, таква асиметричност се препознаје само на тактичком нивоу, из којег се на стратегијском нивоу назире сукоб нападнуте државе са државом која подржава тероризам. Код унутрашњег државног терора, међутим, држава је такође једна страна, али она тада није пасивни већ активни субјект, док су грађани слабија страна и пасивни субјект у сукобу.

Државни терор тако означава владавину застрашивањем и насиљем, коју врши државна власт према сопственом становништву, користећи свој целокупни апарат принуде. Он је увек уперен против сопственог становништва, односно против својих грађана, због чега се најчешће назива терором државе, власти или поретком, страховладом, „терором одозго“, колонијалним, окупационим или стаљинским терором. С друге стране, тероризам је увек уперен против државне власти или противничких политичких снага, због чега се често такође назива: „терором одоздо“, „терором покрета“, „индивидуалним“, „групним“, „агитационим“, „фракцијским“, „црвеним-револуционарним“ или „црним-националистичким терором.“⁹⁴ Носиоци терора увек су државе или од државе по-

⁹⁴ Упореди, Димитријевић В.: Међународни тероризам, Савремени облици тероризма, Научно саветовање, Београд, 14–15. јануар 1980, стр. 34.

државане групе или организације, док су носиоци тероризма унутрашњи или страни подржавни елементи (појединци, групе, организације), са или без подршке страних држава. За разлику од безбедносних снага и од војски, које делују или тврде да делују у законитој мери да одржи мир и поредак, терористи увек намеравају да разоре *status quo* и да створе „нови поредак“ по сопственој замисли.⁹⁵

У том смислу, терор и тероризам су на супротним, а не на истим странама у политичком и насилном сукобу. И поред тога што се и против терора и против тероризма као незаконитих и неморалних облика насиља може и треба борити легалним и легитимним средствима, често се против терора користи тероризам, као што се у борби против тероризма користи терор. Са друге стране, и терор и тероризам, као различите врсте насиља, имају за последицу стање терора, односно застрашености у психолошком и физичком смислу. Због тога је потребно разликовати и појам терор као посебан облик политичког насиља, од појма терор, који означава стања терора (заstraшеност, зебња, стрепња, паника), као последицу сваког систематског и посебно неселективног насиља, укључујући и терор и тероризам.

За сопствени терор државе увек налазе покриће и легитимитет у уставу и осталим законима који произилазе из њега, не осврћући се много на своје грађане, незадовољне унутрашњим проблемима у држави. За такав однос према сопственом насиљу државе налазе оправдање и у резолуцијама ГС УН о међународном тероризму, према којима су насилни акти које врше режими који се не сматрају колонијалним расистичким и туђинским искључени од терористичке квалификације. Такође, према америчком „Нацрту конвенције о спречавању и кажњавању неких аката међународног тероризма“, тероризмом се не сматра акт који је извршен од стране нити против припадника оружаних снага државе за време трајања оружаних непријатељстава. На те начине, из терористичке класификације се изузимају дела која су извршили припадници оружаних снага и друге особе које су носиоци јавних овлашћења, посебно ако делују унутар прописане надлежности. Међутим, државно насиље, чак и када је формално-правно легално, не налази увек легитимне основе у релевантном етичком и прогресивном правном кодексу међународне заједнице.⁹⁶

Појам терор, међутим, може имати и неополитичко значење. Осим што је облик политички мотивисаног насиља државе против својих грађана, терор може бити и облик класичног, па и организованог, али неополитичког насиља криминалаца или криминалних група.⁹⁷ Дела која сеју терор међу грађанима могу бити извршена са намером општег права, на пример, с циљем да се противзаконито достигне извесна материјална корист.⁹⁸

Иако су насиље и страх нужни елемент тероризам и терора, појам терор у том смислу има шире значење од појма тероризам. Тероризам увек подразумева акте са политичким циљем, док се терор може укључивати у насилне акте са циљевима неополитичког карактера. Обични криминалци и криминалне организације врло често се користе терором, односно таквом врстом насиља, претњи и уцена којима

⁹⁵ Harmon, Sh.: *Terorizam danas*, Golden Marketing, Zagreb, 2002, str. 61.

⁹⁶ Више о томе у: Томашевски, К.: *Изазов тероризма*, Младост, Београд, 1983, стр. 228, 230, 253–258.

⁹⁷ Детаљније о томе у: Милошевић М.: *Тероризам као кривичноправна категорија*, Безбедност бр. 4, Београд, 1988, стр. 339–340.

⁹⁸ Јаковљевић, Д.: *Тероризам с гледишта кривичног права*, „Сл. Лист СРЈ“, Београд, 1977, стр. 217.

изазивају страх (стање терора) код обичних људи на одређеном простору, да би остварили противправну имовинску или неку другу неполитичку корист. Упркос томе што такве групе не делују у име државе и што је њихова делатност друштвено опасна, она се, због изостанка политичког циља и противдржавне усмерености, не може квалификовати као тероризам, већ неком од врста (и) облика криминала.

На основу свега истакнутог, може се закључити да је тероризам према усмерености стратегијског циља увек противдржавни. Насиљем према обичним недужним људима терористи изазивају страх код ширих маса људи, ради изазивања њиховог неповерења у власт сопствене или стране земље и ради изнуде каквих политичких уступака као крајњег циља. Тероризам тако, у крајњем циљу, подразумева вршење насиља против неке и нечије власти, односно појединачне или групне акте насиља стратегијски усмерене против државне власти, независно од тога ко је носилац насиља и управо због тога што су непосредне мете, односне жртве, обични недужни људи.

Са друге стране, насиље носилаца државне власти на унутрашњем плану, односно према сопственим грађанима, са циљем очувања или учвршћења сопствене власти није државни тероризам, већ (државни) терор, односно страховлада. Дакле, терор као облик политичког насиља може бити политички (државни) и неполитички (криминални), али се не може сматрати тероризмом, упркос чињеници што изазива стање застрашености, односно терора код циљне групе грађана која је, по правилу, шира од непосредних жртава насиља.

Улога насиља у политици

Поред повезаности са појмом сила, што је већ објашњено, насиље у виду тероризма је нераскидиво повезано и са појмом политике. због тога се често истиче да је тај феномен стар колико и политика. Порекло речи политика⁹⁹ је старогрчко, а у изворном смислу појам политике се везује за античке грчке полисе у којима су се заједнички послови обављали јавно. Као суштинско одређење, политика од тада има значење јавне делатности на уређењу заједничког живота људи и представља тежњу ка остваривању одређених идеја заједнице. Настанком новог века, политика постаје важна за државу, а током 19. и 20. века проширује своје значење, тако што од изворно унутрашњих односа у полиси добија значење јавне делатности на различитим нивоима људског организовања – од локалног до светског. За политику су посебно важна питања облика владања заједницом,¹⁰⁰ учешћа грађана у политици – јавном животу и питања односа сфере јавног и сфере приватног.

⁹⁹ Реч „политика“ настала је од старогрчких речи: polis (заједница - држава); politea (јавни поредак, устав); polites (чланови заједнице, грађани града - држава); politikos (грађански, државни); ta politika (грађанска - државна власт, односи се на јавни поредак, обавезује све грађане); politke tehne (политичко умеће, вештина). У европске језике долази преко латинских речи politia и politica, које су одговарајуће грчким речима politea i ta politika. (Самарџић С.: Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 872–884).

¹⁰⁰ Према Аристотеловом мишљењу постоје по три облика доброг и изопаченог режима. Облици доброг режима су: монархија-базилија (један владар у корист свих - већине), аристократија (више њих влада у корист свих - већина) и република - полиција (већина одлучује у општој користи). Облици изопаченог режима су: тиранија (један ради у сопствену корист), олигархија (неколицина ради у сопствену корист), демократија (већина ради у сопствену корист). (Шуваковић, У.: Политичке партије и глобални друштвени циљеви, Трећи миленијум, Београд, 2004, стр. 70).

Са субјективне стране, насиље у виду тероризма се у савременим дефиницијама карактерише циљем (мотивом, побудом). Tran Tam и Lavasseur у својим дефиницијама посебно истичу да се понашање терористе манифестује „ради постизања одређеног циља“, али се не изјашњавају о томе на какву врсту циља се мисли. У теорији насиља (тероризам) преовлађује становиште да је основни, крајњи циљ тог феномена, политичке природе. Политички циљ (мотив, побуда), политичка природа и политичке поруке тероризма узимају се као посебно битно конститутивно обележје у већини научних истраживача тог феномена. Због тога се тероризам најопштије дефинише као посебан облик сложеног насиља, који је коришћен, користи се и користиће се за остваривање, како унутрашњих политичких циљева, тако и политичких циљева у међународним односима.

Спајањем политике и претње оружјем у деловању усмереном против владе, обезбеђује се да влада чини политичке уступке, чиме се често подрива демократија и владавина закона. Тероризам је тако увек у служби политичке моћи, коју терористи желе задобити и искористити. Тероризам се у том смислу дефинише и као систематско и организовано насиље над пасивним субјектом, са циљем да се он задржи у политичкој покорности или да се код њега изазове неповерење у постојећи друштвени поредак, како би му се наметнула политичка власт терориста.

Димитријевић истиче да се терористички акт предузима ради „постизања политичког циља“, а Понтара бележи да тероризам представља сваки акт екстремног насиља извршен као дело једног метода политичке борбе. Вилкинсон сматра да понашање терориста треба да има у виду политички циљ. Највећи део научних истраживања и ставова о тероризму потврдио је својим мишљењима и велики број држава, својим ставом да тероризам треба раздвојити од класичног, па и од организованог криминала утврђивањем политичког циља (мотив, побуда) терористичких аката.¹⁰¹ Полазећи од тога, може се закључити да је основни, крајњи циљ, односно мотив (побуда) терористичког деликта, односно кривичног дела тероризма, заиста политичке природе, и да се састоји у намери примене неке политике, односно у поставци да се као објекат или циљ терористичког напада појављује држава. Политички циљ насиља је оно по чему се разликује терориста од класичног криминалца.¹⁰²

Постоје, међутим, и аутори који политичку мотивисаност насиља не предвиђају као нужан елемент тероризма или политичком циљу додају и социолошке, филозофске, идеолошке, верске или етничке циљеве, мотиве и побуде. Вабрес (H. Donpedieu de Vabres), говорећи о тероризму, сматра да га „његове спољне манифестације не разликују од кривичних дела општег права, а циљ политички није нужно потребан.“¹⁰³ Салдана (Q Saldana) је мишљења да насиље, у најширем смислу, обележава сваки политички или социјални злочин или преступ, чије извршење или оглашавање сеје општи страх и по својој природи ствара општу опасност.

¹⁰¹ UN Doc. A/AC. 160/1 str. 29 (Јаковљевић, Д.: Исто, стр. 217).

¹⁰² Hacker, F.: *Teror*, Madrid, 1975, str. 184 (Јаковљевић, Д.: Тероризам с гледишта кривичног права, „Сл. Лист СРЈ“, Београд, 1977, стр. 216–218; Томашевски, К.: *Изазов тероризма*, Младост, Београд, 1983, стр. 76–77).

¹⁰³ Vabres H. D.: *Traite de droit criminal et legislation penale compare*, Paris, 1947, p. 123 (Јаковљевић, Д.: Исто, стр. 42–43).

Становишту о политичком циљу или мотиву (побудама) тероризма, супротна су и мишљења појединих теоретичара и ставови појединих држава, по којима тај деликт треба деполитизовати искључивањем политичког циља (мотива, побуде) из његовог појма.¹⁰⁴ У том смислу Америчка конвенција о тероризму из 1971. године проглашава терористичке нападе на међународно заштићене особе обичним, неполитичким криминалитетом међународног значаја. Такав став заснива се на заштити насилних аката, којима се та добра угрожавају. Европска конвенција о сузбијању тероризма из 1977. године такође инсистира на значају апсолутне деполитизације терористичких дела, али као и Америчка конвенција искључује обавезу екстрадиције и укључује право азила за извршиоце тих дела, чиме се тероризам ипак третира политичким деликтом.

И пракса међународног уговора права заступљена у регионалном, али и у другим међународним конвенцијама, као што су Конвенције о нападима против ваздушног саобраћаја и Конвенција о узимању талаца, такође показује на потребу и тежњу ка деполитизацији тероризма, као начина решавања проблема политичке природе. Идеју о деполитизацији тероризма, подржавали су Сотиле и Тран-Там, али је она наишла на отпор код већег броја теоретичара тероризма. Разлог за изоставање политичког циља из дефиниција тероризма налазио се у начелу неизручивости политичких делинквената у међународним односима, због чега се сматрало важним да се споразуми и уговори међународног карактера унесу и у праксу међународних конвенција, користећи формулацију да се дела о којима је реч „за сврхе екстрадиције неће сматрати политичким кривичним делима“.¹⁰⁵

Претходно означена различита становишта по којима политички циљ није неопходан елемент тероризма, ипак нису прихватљива, упркос томе што свако од њих укључује друге неспорне елементе тероризма, као што су страх и противправност. Такви покушаји деполитизације тероризма не значе да тероризам заиста нема политички циљ. Тежња ка деполитизацији политички мотивисаног дела, у том смислу, више је техничке него суштинске природе. Њен кривичноправни значај огледа се у томе да се кривично дело тероризма учини лакше доказивим, „одбацивањем“ неопходности доказивања циља, намере, побуде или мотива учиниоца, као субјективних елемената, који су иначе тешко доказиви у кривичном поступку. Деполитизацију тероризма из тих разлога подржава и Арендт, упозоравајући да је важно обележити сваког насилног чина однос његовог циља и средстава. Полазећи од тога да се циљеви увек односе на далеку будућност, да се њихово остваривање не може поуздано предвидети и да је терористичко насиље неоствариво без конкретних средстава, он истиче да терористичка средства која се користе за остваривање политичких циљева треба сматрати релевантнијим за оцену и вредновање конкретног насиља, него прокламовани терористички мотиви и циљеви.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Actes de la I^{me} Conference international pour L'Unification du Droit penal, Paris, 1933. Art. 1. (Јаковљевић, Д.: Исто, стр. 217).

¹⁰⁵ Конвенција о сузбијању незаконитих отмица ваздухоплова (Хашка конвенција) од 16.12.1970; Конвенција о сузбијању незаконитих аката против безбедности цивилног ваздухопловства (Монтреалска конвенција) од 23.09.1971. године.

¹⁰⁶ Томашевски, К.: Изазови тероризма, Младост, Београд, 1983, стр. 13–15, 203, 209.

Поједини теоретичари тероризма, као циљ тог феномена, искључују политику, а укључују застрашивање.¹⁰⁷ Иако страх и застрашивање јесу конститутивни елементи тероризма, они не искључују неопходност постојања и политичког циља као његовог конститутивног елемента. Разлика је само у томе што је застрашивање неопходни (посредни) циљ на средњем, док је политички циљ неопходан (крајњи) циљ на стратегијском нивоу. Са друге стране, чак и када показује социолошке, филозофске, идеолошке, верске и етничке мотиве, тероризам је увек усмерен на политичку промену, као крајњи стратигијски циљ.

Одређење политичког насиља

Политичко насиље подразумева: постојање свести о политичким циљевима, организованост и поседовање средстава којима се политички циљеви могу постићи.

Постојање свести о политичким циљевима значи да појединци или групе усвајају политичку филозофију и сазнање да постојеће друштвено-политичко стање није у складу са њом и да је треба насилно рушити. Примери су филозофије анархизма и нихилизма... „анархисти су против сваке власти у било којој држави. Неки од њих одлазили су у иностранство да би сами, или у сарадњи са локалним анархистима, убијали тамошње владаре или чланове влада“.¹⁰⁸

Организованост политичког насиља: заступници и представници политичког насиља стварају организације, чији чланови имају заједничка општа филозофска, идеолошка, политичка и религиозна мишљења. Организације имају основни циљ да насилним методама и средствима остваре или задрже политичке позиције у друштву и држави. Оне стварају своју стратегију и тактике којима ће остварити циљану стратегију.

Насиље у сфери политике појављује се у легалном и илегалном политичком пољу.

Политика и насиље кроз историју људског рода тесно су повезани, што посебно долази до изражаја са увођењем хијерархијске власти и настанком држава. Држава је себи обезбедила легални монопол на оружано насиље, тако што је свако противљење власти и кршење озакоњених норми понашања од појединца, група, организација санкционисала применом насилних метода. Исто тако, држава има улогу да одржи постојеће стање и друштвене релације док се оне законским путем другачије не уреде. У њеној надлежности налазе се могућности да користи институције и организације као што су војска и полиција да би омогућила своје функционисање. По неким схватањима војска и полиција, као државне институције силе, основну улогу имају у чувању функционисања постојећих друштвених и државних односа, па се зато у друштвеним институцијама тешко прилагођавају новим кретањима и захтевима за променама.

¹⁰⁷ Јаковљевић, Д.: Тероризам с гледишта кривичног права, „Сл. Лист СРЈ“, Београд, 1989, стр. 50, 216–218.

¹⁰⁸ Радислав Гафиновић: Савремени тероризам, изд. Графомарк, Београд, 1998, стр. 60. „Аустријску царицу Јелисавету, отуђену супругу Фрање Јосипа, убио је један италијански анархиста у Швајцарској“ (Р. Гафиновић, 1998, стр. 60–61).

Нелегалне политичке групе и појединци користе незадовољство локалног становништва у спровођењу насилних политичких акција којима подривају постојеће политичке владајуће снаге. Њихов циљ је да сруше власт, законско друштвено уређење, државне и парламентарне институције и успоставе своју власт и владавину својих закона, или да одвоје део земље и створе нову државу у којој ће успоставити своју власт. Противници политичке власти и владајућа политика, када прибегавају насилним методама борбе, налазе се у илегалној сфери друштвеног живота. Свесни су да подлежу санкцијама званичне легислативе. Њихова средства су вербална (често је то информативна манипулација својих присталица), организација илегалних оружаних група, појединаца и организација, стварање мозаика илегалних институција друштвеног живота, успостављање контаката и прихватање информативне, едукативне, финансијске, материјалне и оружане помоћи из иностранства.

Хронолошки статистички подаци о насилним актима наоружаних група албанских екстремиста на Косову и Метохији у периоду од 1991. до 2003/04. године указују на наставак вишегодишњег континуитета тих аката, али и на променљивост нивоа њихове учесталости и тенденција, зависно од различитих околности. У периоду од четрнаест година Министарство унутрашњих послова Републике Србије и Војска Југославије, регистровани су укупно 10.954 аката (табела 1 и графикон 1), који су квалификовани као терористички акти – напади. Од тог броја, само 134 акта или нешто више од 1% извршено је у периоду од 1991. до 1997. године. Током 1998. и 1999. године дошло је до наглог пораста броја извршених насилних аката, тако што их је у 1998. извршило 1.391 или око 22%, а у 1999. чак 5.492 или око 51%. Тако су 2000. године наоружане групе албанских екстремиста извршиле укупно 1.028 или око 9% насилних аката, док је у наредне четири године извршено укупно 1.909 или око 17%. Анализу учесталости и тенденција насилних аката извршићемо у наставку рада.

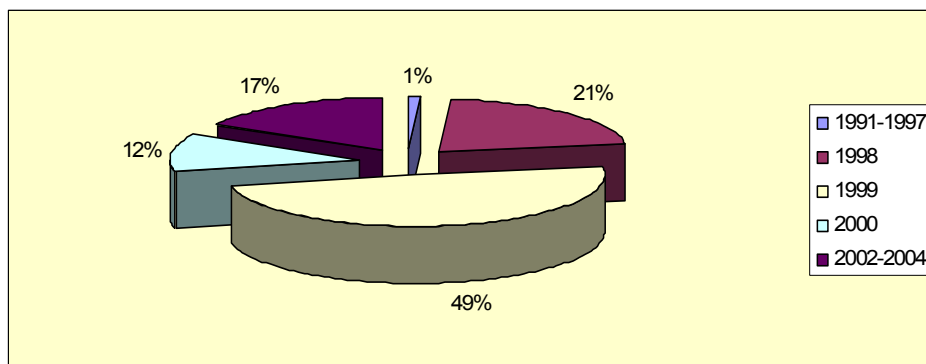
У периоду од 1991. до 1997. године ниво учестаности насилних аката био је релативно низак у поређењу са периодом који следи. У том периоду од седам година извршено је укупно 134 насилна акта (табела 2 и графикон 2), односно просечно по 1,6 аката месечно. Период од 1992. до 1994. године карактеристичан је по тенденцији благог пада броја насилних аката, тако што је њихов број са 12 аката у 1992, преко 8 у 1993. пао на 6 аката у 1994. години. У следећим периодима до 1997. године број насилних аката осетније расте, тако да од 6 аката у 1994. години (месечно по 0,5) преко 11 или просечно 0,9 аката месечно током 1995. и 31 или просечно 2, 6 аката месечно у 1996. години, достиже број од 55 аката извршених у току 1997. године, односно просечно 4,6 аката месечно.

Табела 1 – Преглед насилних аката извршених на КиМ, од 1991. до 2003/4.

Период	1991–1997.	1998.	1999.	2000.	2002–2004.	Укупно
Број аката	134	2391	5492	1328	1909	10954

Извор: Обрада аутора

Графикон 1 – Преглед насилних аката извршених на КиМ, од 1991. до 2003/4.

Извор: Обрада аутора¹⁰⁹

Период од 1997. године до 2003/4. године карактеристичан је по настављању континуитета и по великим осцилацијама у учесталости и тенденцијама насилних аката. Почетком 1998. године долази до наглог повећања броја извршених насилних аката, који са 55 аката у 1997. нагло расту на 2.391 или просечно 6,6 аката дневно током 1998. и затим чак на 5.492 или просечно 15,1 акт дневно током 1999. године. Следеће две године карактеристичне су по знатном паду броја аката на 1.028 или просечно 2,8 аката дневно током 2000. до 320 или просечно мање од једног насилног акта дневно током 2001. године. Од 2001. до 2003. године број насилних аката одржава се на релативно ниском нивоу учесталости, у просеку између 1 и 2 акта дневно, али са тенденцијом раста, од 405 или просечно 1,1 акт дневно током 2002. преко 560 или просечно 1,5 аката дневно у 2003. до 624 или просечно 1,7 аката дневно током 2004. године (табела 3 и графикон 3).

Претходно обрађени статистички подаци о броју и временској распрострањености насилних аката албанских екстремиста анализираће се у наставку овог рада и са аспекта њихових појавних облика и објеката угрожавања и последица.

За овај део рада, међутим, посебно су важне две чињенице. Прва се односи на то да су наведене акте неспорно извршили наоружани албански екстремисти, појединачно или у групама, а друга на то да су ти акти заиста насилни. Прва чињеница потврђује се неспорним изјавама очевидаца и жртава, а често и самих извршилаца насилних аката, а друга неспорном врстом, карактеристиком и последицама тих аката. У том смислу, албански екстремисти су у свом насилном деловању доминантно користили психолошку силу кроз различите облике претњи, притисака и уцена и оружану физичку силу кроз различите облике бомбашких и других оружаных напада на српску полицију, војску и грађане свих националних припадности, као и на приватну, јавну и верску имовину.

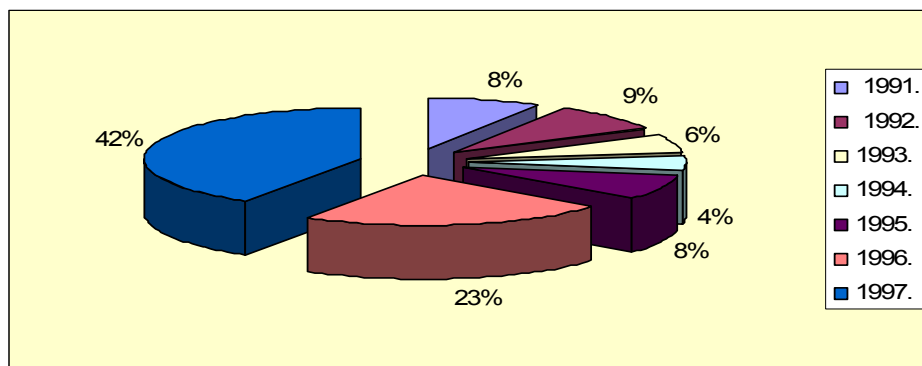
¹⁰⁹ Извори података: 1) статистички подаци Управа аналитике МУП РС (за нападе на грађане и припаднике полиције). Терористички акти албанских терористичких група на Косову и Метохији III-1и III-2 и Злочини албанских терориста на територији АП Косова и Метохије IV-1и IV-2; СМПП СРЈ, Београд (за припаднике Војске).

Табела 2 – Преглед насилних аката на КиМ од 1991. до 1997. године

Година	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	Укупно
Број аката	11	12	8	6	11	31	55	134

Извор: Обрада аутора¹¹⁰

Графикон 2 – Преглед насилних аката на КиМ од 1991. до 1997. године

Извор: Обрада аутора

Такође, хиљаде убијених, рањених, киднапованих и несталих цивила, хиљаде уништених домаћинства, културно-историјских и верских објеката и споменика културе, стотине хиљаде прогнаних и расељених лица са Косова и Метохије објективне су, неспорне и трагичне последице таквог деловања, али и научни индикатори и докази постојања и последица насиља албанских екстремиста. Полазећи од тих чињеница, може се закључити да су албански екстремисти на Косову и Метохији током последње деценије 20. и почетком прве деценије 21. века интензивно користили оружано и друго насиље као средство за остваривање својих циљева. Статистички подаци су само доказ више за ту опште познату чињеницу објективне природе. Употреба означеног насиља, међутим, може али не мора бити тероризам.

Свакако да је и насиље албанских екстремиста на Косову и Метохији било комбиновано са ненасилним облицима борбе, али претходно прецизирана анализа насилних аката јасно указује да су сви остали облици били у сенци насиља, о чему ће касније такође бити више рећи. За Албанце је увек постојала шанса да се врате за преговарачки сто и за гласачке кутије, али су екстремисти из њихових редова остали доследни насиљу као основном средству политичке борбе. Они су желели и данас желе да направе другу албанску државу на Балкану, иако њихово терористичко понашање не приличи савременој држави.

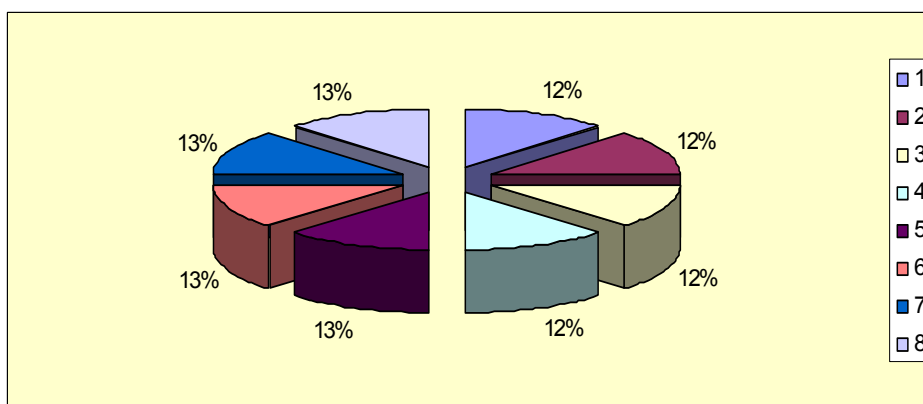
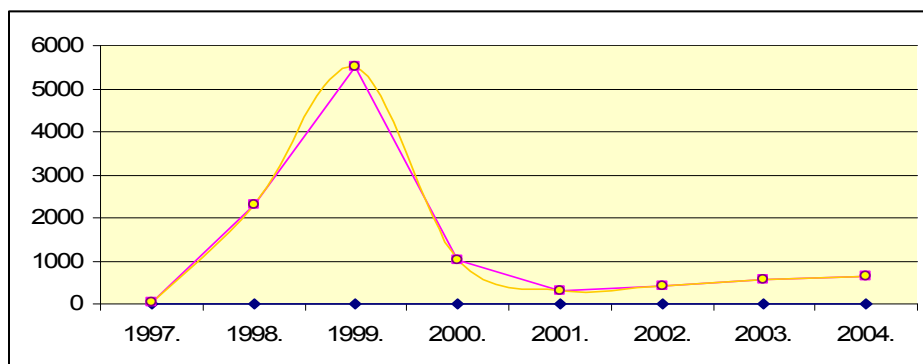
¹¹⁰ Извор података: као у табели 1 и графикону 1.

Табела 3 – Преглед насилних аката, извршени на КиМ од 1997. до 2003/4.

Година	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	Укупно
Број аката	55	2301	5492	1028	320	405	560	632	10875

Извор: Обрада аутора¹¹¹

Графикон 3 – Преглед насилних аката, извршени на КиМ од 1997. до 2003/4.

Извор: Обрада аутора

За насиље албанских екстремиста карактеристично је да се оно управо правдало као одговор на наводно прекомерну употребу „контрареволуционарне“ силе од стране државних снага безбедности. Албански тероризам на Косову и Метохији, као и сваки други етнички тероризам, имао је једну специфичну улогу. Он је насиљем одржавао и сопствено постојање и етнички конфликт, чак и кад је био далеко од постизања политичких ци-

¹¹¹ Извор података: Као у табели 1 и 2.

љева. Све док су на Космету експлодирале бомбе или страдали полицајци у контексту етничких сукоба, идентитет терориста и постојање етничких разлика нису се могли порећи. Истовремено, насиље је било у функцији компромитације умерених националиста који су тежили мирним решењима.¹¹² Упркос томе што се албански тероризам развио на великоалбанској националној идеји, његови носиоци су се за ту идеју ређе борили ненасилним, а чешће насилним средствима политичке борбе.

Закључак

Проверена научна знања о насиљу (тероризму) уопште јасно су указивала на то: 1) да насиље као друштвена појава садржи следеће опште елементе: узроке, услове настанка, мотиве, циљеве и стратегију, носиоце, средства, тактику, облике испољавања, објекте угрожавања и последице, 2) да су основна карактерна обележја насиља: тероризам, неморалност, противправност, политички циљеви, усмереност против државе, страх и застрашивање, пропаганда делом, прорачунатост и систематичност, организованост и степенованост, 3) да узроци и мотиви насиља могу бити објективни или субјективни; националистички, етнички, верски, геополитички, територијални (сепаратистички) или комбиновани, док су насиља (тероризма) увек политички; као и 4) да се насиље (тероризам) користи и да ће се користити не само за остваривање унутрашњих политичких циљева, већ и политичких циљева у међународним односима.

Статистички подаци државних органа Србије, верских и других националних и међународних организација о броју и последицама насилних аката албанских екстремиста на Косову и Метохији само су доказ више за њихово насилно деловање. Иако су албански екстремисти некад комбиновали насилне са ненасилним облицима свог деловања, остали су доследни у коришћењу насиља као основног средства своје политичке борбе, којим су истовремено одржавали и сопствено постојање и етнички конфликт на Косову и Метохији. Они су тако увек били ближи насиљу него преговарачком столу или гласачким кутијама, као средству ненасилне политичке борбе, а њихово ненасилно деловање увек је било у сенци насиља.

Литература

1. Aspeti interni e internazionale, politici e giuridici, a cura di L. Bonante, F. Angeli, Milano, 1979.
2. Actes de la I^{me} Conference international pour L'Unification du Droit penal, Paris, 1933.
3. Беланчић, М.: Насиље, Медијска књижара Круг, Београд, 2004.
4. Bonante L.: Dimensionis del terrorismo politico, u zajedničkom delu L. Bonantane, C. Marletti, i dr., Dimensioni del aterrorismo politico.
5. Бошковић М.: Тероризам као облик политичког насиља, Војно дело, Београд, 1995.
6. Баљшаја совјетска енциклопедија, том 29.
7. Vajt. Dz. R.: Terorizam, Aleksandrija Press, Beograd, 2004.
8. Vabres H. D.: Traite de droit criminal et legislation penale compare, Paris, 1947.

¹¹² Vajt. Dz. R.: Terorizam, Aleksandrija Press, Beograd, 2004.

9. Војна енциклопедија, Војноиздавачки завод Београд, 1975, том IX, стр. 775.
10. Гађиновић П.: Савремени тероризам, изд. Графомарк, Београд 1998, стр. 25.
11. Gurr, T. R.: The Revolution-Social Change Nexus: Some Old Theories and New Hypotheses, *Comparative Politics*, 1973.
12. David E.: *Le terrorisme en Droit international*, p. 125.
13. Димитријевић В.: Међународни тероризам, Савремени облици тероризма, Научно саветовање, Београд, 14–15. јануар 1980.
14. Димитријевић, В.: *Страховлада, Досије*, Београд, 1985.
15. Јаковљевић, Д.: Тероризам с гледишта кривичног права, „Сл. Лист СРЈ“, Београд, 1989.
16. Jenking, B. M.: *International Terrorism, The Other World*, In: Kegley, C.W.Jr (ed), P.15–16.
17. Лалевих, М.: *Синоними и сродне речи српскохрватског језика*, Београд, 1974.
18. *Лексикон страних речи*, М. Вујаклија, Просвета, Београд, 1970.
19. Lewis, Barnsrd: *The Assassins, A Radical Sect in Islam*, A Saqi Books, London, 1979; Wilkinson P.: *Terorizam protiv demokracije Golden Marketing*, Zagreb, 2002, str. 77; Stern. Dž.: *Ekstremni teroristi*, Aleksandrija Pres, Beograd, 2004.
20. Злочини албанских терориста на територији АП Косова и Метохије IV-1и IV-2; СМПП СРЈ, Београд (за припаднике Војске).
21. Конвенција о сузбијању незаконитих отмица ваздухоплова (Хашка конвенција) од 16.12.1970; Конвенција о сузбијању незаконитих аката против безбедности цивилног ваздухопловства (Монтреалска конвенција) од 23. 09. 1971.
22. Марковић Драгослав Дража, Дневничке белешке, фељтон у дневном листу Политика од 01. 02. 2002.
23. Мала политичка енциклопедија, Београд, 1966.
24. Милошевић М.: Тероризам као кривичноправна категорија, Безбедност бр. 4, Београд, 1988.
25. Самарџић С.: Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд, 1993.
26. Стајић, Љ.: *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1999.
27. Симеуновић. Д.: *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.
28. Stern, Dž.: *Ekstremni teroristi*, Aleksandrija Press, Beograd, 2004.
29. *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1989.
30. *Политичка енциклопедија*, 1975, стр. 956.
31. Томашевски, К.: *Изазови тероризма*, Младост, Београд, 1983, стр. 13–15, 203, 209.
32. *The Randon Hause Dictionary of the English language*, The Unabridged Edition, Edit. Director S. B. Flexner, New York.2004.
33. Harmon, Sh.: *Terorizam danas*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.
34. *Field Manual 100–5, Operations*, The department of Army, Washington DC, 1993.
35. Hacker, F.: *Teror*, Madrid, 1975.
36. UN Doc. A/AC. 160/1 str. 29
37. Wilkinson P.: *Terorizam protiv demokracije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.
38. Waciorski, J.: *le terrorisme politique* Editions Pedone, Paris, 1939; Lequer, W.: *Terrorism*.